

**FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY PALACKÉHO V OLMOUCI
KATEDRA SLAVISTIKY**

**VÝVOJ A VÝZNAM VÝŠIVKY V UKRAJINSKÉ KULTUŘE:
TECHNIKY, ORNAMENTY, BARVY A SYMBOLIKA**

**РОЗВИТОК І ЗНАЧЕННЯ ВИШИВКИ В УКРАЇНСЬКІЙ КУЛЬТУРІ:
ТЕХНІКИ, ОРНАМЕНТИ, КОЛОРИСТИКА ТА СИМВОЛІКА**

**DEVELOPMENT AND IMPORTANCE OF EMBROIDERY IN UKRAINIAN
CULTURE: TECHNIQUES, ORNAMENTS, COLORS AND SYMBOLISM**

VYPRACOVALA: Vladyslava Ivanias
VEDOUCÍ: Mgr. Radana Merzová, Ph.D.

2024

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně a uvedla všechny použité prameny.

V Olomouci dne.....

Podpis.....

Poděkování

Ráda bych touto cestou vyjádřila svou upřímnou vděčnost paní Mgr. Radaně Merzové, Ph.D. za její odborné vedení během psaní této bakalářské práce. Vaše trpělivost, podpora a cenné rady byly pro mě velmi důležité v průběhu celého procesu.

ЗМІСТ	
ВСТУП	6
ТЕОРЕТИЧНА ЧАСТИНА	8
1 Давні часи	9
2 Золоте шитво Київської Русі	10
3 Церковне гаптування	11
4 Нові техніки XVIII-XIX століття	13
5 Вишивка XX століття	14
5.1 Парадигми соціалізму 30-50-х років	15
5.2 Пошук нових шляхів 60-80-х років	16
ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА	17
6 Техніки вишивання	18
6.1 «Уперед голкою» («попередголкою», «затяганка»)	19
6.2 «Стебловий шов»	19
6.3 «Заволікання»	20
6.4 «Гладь»	21
6.4.1 «Пряма гладь»	21
6.4.2 «Художня гладь»	21
6.4.3 «Коса Гладь»	22
6.4.4 «Двостороння гладь»	22
6.5 «Кривулька»	23
6.6 «Виколювання»	23
6.7 «Козлик»	24
6.8 «Мережка»	25
6.8.1 «Мережка однобічний прутик»	25
6.8.2 «Мережка двобічний прутик»	26
6.8.3 «Мережка роздвоєний прутик»	26
6.9 «Алжирське вічко»	27
7 Види орнаментів української вишивки	27
7.1 Геометричні орнаменти	28
7.1.1 Ромб	29
7.1.2 Хрест	29

7.1.3	Сварга (свастика)	30
7.1.4	Ключі	30
7.1.5	Коло	31
7.2	Рослинні орнаменти	31
7.2.1	Дерево життя (Світове дерево)	32
7.2.2	Троянда	33
7.2.3	Мак	33
7.2.4	Дуб	33
7.2.5	Берегиня	34
7.3	Зооморфні орнаменти	34
7.3.1	Орел	35
7.3.2	Павич	35
7.3.3	Голуби	36
7.3.4	Ластівка	36
7.4	Антропоморфні орнаменти	37
8	Кольори народної вишивки та їх значення	38
8.1	Білий колір	39
8.2	Зелений колір	39
8.3	Синій колір	39
8.4	Жовтий колір	40
8.5	Червоний колір	40
9	Порівняння вишивки та її особливостей в різних областях України	40
9.1	Полісся	40
9.2	Львівщина	42
9.3	Гуцульщина	43
9.4	Закарпаття	45
9.5	Буковина	48
9.6	Борщівщина	49
9.7	Поділля	50
9.8	Київщина	52
9.9	Полтавщина	53
9.10	Слобожанщина	55
9.11	Запоріжжя	56

9.12	Херсонщина	57
9.13	Одещина	57
9.14	Крим	58
10	ВИСНОВКИ	60
11	СЛОВНИК ВИШИВАЛЬНИЦЬКИХ ТЕРМІНІВ	63
12	RESUMÉ	65
13	ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА	68
14	ВИКОРИСТАНІ ЗОБРАЖЕННЯ	75

ВСТУП

Культура кожного народу має свої унікальні риси та елементи, які роблять її особливою і відрізняють від інших культур. Українська культура є надзвичайно багатою і різноманітною. Вона має тисячолітню історію, яка відображається в різних аспектах життя народу, його мистецтві, літературі, архітектурі, музиці, танцях, кухні та багатьох інших сферах. Невід'ємною частиною українського мистецтва є художнє вишивання.

Воно є одним з найпопулярніших і найулюбленіших видів декоративно–ужиткового мистецтва.

Художнє вишивання відтворює вишуканий світ краси та фантазій, уособлює поетичне сприйняття природи і розповідає про внутрішні почуття та думки людини. Воно має довгу історію, яка відображається в різноманітних стилях, техніках та орнаментах. Воно доступне кожному, оскільки не потребує складних інструментів чи приладь. Кожна дівчинка вчилася вишивати у своєї матері або бабусі, а потім сама ставала наставницею для своєї дочки, невістки або внучки. У давні часи працелюбність дівчини визначалася кількістю та якістю вишитих рушників, сорочок, скатертин, які вона готувала до свого весілля. Жіночі руки, за допомогою кольорових ниток, голки і тканини, створювали справжні шедеври декоративного мистецтва.

“Розгортаю життя
як сувій полотна:
ось мережка гріхів
і низинка падінь.
Верховинка жадань,
яворівка притаєних прагнень.
Далі - хрестики чорні
моїх терпінь
і червона стебнівка
палкого кохання.
Ось гладинка жіночої ласки,
перетикання пестоців з ніжністю.
Ці нитки, ці голки,
Незаручені пальці в наперстках.
Все життя у шитті
і шиття, як життя.
Необв'язане моє життя,
мов сувій полотна.”¹

¹ Цитувано: СЕНИК, Ірина. Сувій полотна. Спілка New York, 1990, ст. 7.

Неможливо з точністю визначити де, коли і як саме зародилося мистецтво вишивання, також невідомо кому першому спало на думку перенести на тканину своє незвичайне бачення світу за допомогою голки і нитки. Збереженим відомостям про розвиток вишивки в українській культурі я присвятила перший розділ цієї роботи.

Народні орнаменти — це складна мова, яка розповідає про думки та почуття, про пізнання світу, про надії та страждання, про красу і щастя нашого народу. Минулі покоління століттями накопичували й втілювали у вишивках традиції та звичаї предків. Описані у другому розділі цієї роботи деякі техніки вишивання, кольори та їх поєднання, наведені приклади народних орнаментів дадуть вам змогу долучитися до традицій нашого народу, зберегти та перейняти їх для майбутніх поколінь.

Аналізуючи старовинні та сучасні зразки вишивок, можна умовно скласти атлас регіонів України за типовими для них орнаментами, техніками і кольорами. І хоч чітких меж використання певної техніки вишивки ніколи не було, тому що жителі різних регіонів, спілкуючись, передавали одне одному особливості ремесла свого краю. В третьому розділі я спробую виділити головні риси, які відрізняють один регіон від іншого і роблять його особливим.

ТЕОРЕТИЧНА ЧАСТИНА

1 Давні часи

Виникнення вишивки сягає у глибину тисячоліть. Про це свідчать археологічні знахідки, записи стародавніх істориків та літописні джерела. Вченим не вдалося встановити точну добу започаткування ремесла вишивання на території України, але вони одноголосні в тому, що вишивка вже була відомою і високо шанувалась серед наших предків ще в дохристиянський період.²

На верхньопалеолітичній стоянці Мізин було знайдено два браслети з бивня мамонта. Вони належать до Мізинської стоянки, яка була відкрита палеонтологом Борисом Фроловим. Перший браслет було знайдено в 1908 році. На ньому вирито меандровий орнамент, який дістав таку назву від своєї подібності до звивистої річки Меандр в Малій Азії. Меандровий орнамент складається з безперервних ліній, які утворюють ромбічний орнамент. На браслеті налічується 30 меандрів, кожний із них складається з 12 ліній. Всього на браслеті знаходиться 360 таких ліній.³

У 1956 році було знайдено другий браслет, який дістав назву Мізинський шумлячий набірний браслет. Його орнамент складається з повторюваних паралельних штрихів, які є розміщені під кутом до краю браслета. Борис Фролов пояснив цей меандровий орнамент як палеолітичний календар із символами родючості та врожаю. Пізніше ці орнаменти були присутні на одязі праукраїнців, а з часом і в українській вишивці.⁴

Відомою була вишивка й в епоху енеоліту серед племен Трипільської культури. Трипільська культура складається з цілої системи знаків-символів, якими тодішні люди прикрашали весь свій побут — гончарні вироби, будинки та одяг. Підтвердженням є знахідка із Мартинівського скарбу, яку було знайдено в 1907 році на березі річки Рось, у селі Мартинівка Київської губернії. Серед знайдених речей є статуетки стародавніх жителів — чоловічки в довгих широких сорочках з візерунчастою вишивкою на рівні грудей та платівки із зображенням воїнів. Вони всі настільки детально опрацьовані, що на їхньому одязі можна побачити найдрібніші деталі, аж до вишитих вставок.⁵

За твердженням давньогрецького історика Геродота, в кіммерійській культурі вишивка також займала визначне місце. Відомо, що кіммерійці носили льняний та шкіряний одяг, який вони прикрашали хвилястими візерунками і композиційними елементами, всі вони склалися зі свастик та меандрів.⁶

Археологічні розкопки скіфських гробниць з IV ст. до н.е. підтвердили існування вишивки у скіфській культурі. Підтвердженням цього є золота *пектораль* з кургану Товста могила, срібна ваза з кургану Чортотлик та чаша з Гайманової могили. Всі ці предмети пишно прикрашені золотистими нашивками, декоративними швами та

² Перефразовано з: Кара-Васильєва, 2008.

³ Перефразовано з: Спадщина Предків, 2018.

⁴ Перефразовано з: SPADOK.ORG.UA, 2017.

⁵ Перефразовано з: Пошибайло, 2023.

⁶ Перефразовано з: Куптій, 2023.

узорами у вигляді кружечків, спіралей, завитків в поєднанні з рослинними орнаментами. Свій святковий одяг скіфи щедро прикрашали золотими нашивками з тваринними зображеннями, аплікаціями із кольорової шкіри та декоративними швами.⁷

Важливе місце займала вишивка у вбранні сарматів. В одязі сарматів було чітко видно соціальне розшарування населення. Одяг заможних жінок був оздоблений золотим гаптуванням, а одяг бідних прикрашали звичайними намистинами. У кургані Сватова Лучка дослідники віднайшли залишки жіночого одягу, який був оздоблений вишивкою, бісером і дрібними намистинками. Під час розкопок Соколової Могили в селі Ковалівці Миколаївської області було знайдено поховання знатної сарматки. Вона була одягнена в шовковисту сукню пурпурового кольору з декоративним зображенням. Завдяки цьому декоративному зображенню вчені припускають, що ця жінка була жрицею, яка виконувала обряд родючості.⁸

2 Золоте шитво Київської Русі

Разом з прийняттям християнства, Київська Русь запозичила від Візантії традицію прикрашати дорогими тканинами храми та дорогоцінним камінням одяг. На розвиток вишивання мала великий вплив народна творчість, яка доповнювала запозичені зразки народним розумінням краси. Найбільш поширеним було золоте шитво, яке виконувалось золотими, срібними або шовковими нитками, які довозилися з-за кордону. Провідною була техніка «у прокол», яка полягала в тому, що за допомогою тонких проколов із кістки робили невеликі отвори, через які протягували нитку золотого кольору. Для створення рельєфності вишивки, часто під нитки підкладали вату, *тасьму* або катрон. Таке художнє шитво найчастіше виконувалося на атласних, оксамитових, парчевих та шовкових тканинах. Часто золоту вишивку доповнювали кольоровими шовковими нитками, перлами та коштовним камінням. Готовий образ вражав своєю неповторністю, тому що він мінявся і переливався залежно від освітлення.⁹

Наприкінці XI ст. Анна Всеволодівна, сестра Володимира Мономаха, заснувала в Андріївському монастирі в Києві гаптувальницьку школу, яка пізніше послужила зразком для інших шкіл, які будувалися при київських князівствах. Тканини для шитва завозили з країн арабського Сходу та Західної Європи. Однак з поступом часу, вони почали витіснятись виробами, створеними місцевими майстринями, які дуже швидко опанували техніку золотого шитва.¹⁰

Наприкінці XII - на початку XIII ст. в Київській Русі відбувається перехід до нової техніки, яка називається «у прикріп». Її відмінність була в тому, що золоті та срібні нитки прикладалися на поверхню виробу і прикріплювалися дуже тонкими шовковими нитками, які послаблювали блиск золотих і срібних ниток. Основні нитки золотого

⁷ Перефразовано з: Кара-Васильєва, 2008.

⁸ Перефразовано з: Кара-Васильєва, 1993.

⁹ Перефразовано з: Кара-Васильєва, 2008.

¹⁰ Перефразовано з: Кравець, 1966.

і срібного кольору не лежали на поверхні рівномірно, вони були дещо вигнутими і це надавало поверхні ефекту мерехтливості.¹¹

У XIII ст. розвиток шитва був загальмований татаро-монгольською навалою, але художні зразки та вміння збереглися. З початку XIV ст. золоте шитво знову почало широко входити в побут вищої верхівки суспільства та церкви. З другої половини XVII ст., в період гетьманщини, відбувається формування національної свідомості і великого розвитку набуло будівництво церков, а також посилюється догляд над друкарством, наукою, монастирями та мистецькими школами. Центром відродження української культури став Київ. При Києво-Йорданському, Печерському, Вознесенському та Флорівському монастирях були створені великі центри золотого шитва, серед яких провідне місце належало Києво-Вознесенському жіночому монастирю, який очолювала ігуменя Марія Магдалина Мазепа — мати гетьмана Івана Мазепи. Черниці цього монастиря досконало володіли технікою вишивки, саме тут виготовили найкоштовніші замовлення як для Києво-Печерської лаври, так і для інших монастирів та церков України.¹²

З виникненням більшої кількості релігійних установ зростає потреба у виготовленні церковних атрибутів, використовуваних під час літургії, таких як напрестольні шати, ікони, *воздухи*, *плащаниці* та *катанетасми*. Кожен з цих предметів мав своє чітко визначене місце в церкві, типове призначення та важливу роль у символічній структурі. У другій половині XVII століття з'явилася нова техніка "за настилом", яка відрізнялася більшою рельєфністю зображення. Вона представляла собою різновид техніки "у прикріп". Також почалося використовувати панцирне шиття, нові методи закріплення металевих ниток і раніше невідомі елементи, такі як зигзаги, кривулі та ромби. Паралельно з розвитком літургійного гаптування розвивається шитво одягового і побутового призначення.¹³

3 Церковне гаптування

Золота вишивка послужила будівельним матеріалом для формування і розвитку гаптування у наступні роки. У XVI-XVII ст. українська вишивка, зберігаючи традиції давньоруського гаптування, набуває нових форм, які були зумовлені розвитком народної творчості та впливом західноєвропейського та східного мистецтва.¹⁴

В XVII-XVIII ст. відбувається розквіт гаптувальницького мистецтва. Виконувалося воно в основному на домотканих матеріалах: лляних, конопляних, вовняних. З середини XVII століття поширилось використання для вишивок привезених з-за кордону бавовняних, вовняних, шовкових та металевих тканин. У зв'язку з великим розквітом вишивальницького мистецтва виникають гаптерські цехи та майстерні.

¹¹ Перефразовано з: Кара-Васильєва, 2008.

¹² Перефразовано з: Кара-Васильєва, 2008.

¹³ Перефразовано з: Сусак і Стеф'юк, 2006.

¹⁴ Перефразовано з: Кара-Васильєва, 2008.

В 1658 році у Львові було відкрито перший геттарський цех. Пізніше місцеве виробництво шовкових тканин відбувалося у таких провідних осередках, як Київ, Корсунь, Кам'янець-Подільський, Броди, Корець, Івано-Франківськ, Бучач. Відомим центром гаптування стає Київ, де великі монастирі, такі як Вознесенський, Флорівський стають виконавцями великих замовлень. Існувала велика кількість поміщицьких майстерень, в яких господині виготовляли різноманітні речі побутового призначення: подушки, скатерти, гаманці, одяг, чохли на меблі. Серед них найвідомішими були: Гудима-Левковича в селі Григорівка на Київщині, Тарновських у Качанівці на Чернігівщині, а також майстерні в селах Клембівка, Бурімка та Долима на Полтавщині.¹⁵

Наслідуючи візерунки на турецьких тканинах, в гаптуванні з'явилися зображення яскравих рослинних узорів, наближених до натуральних, частіше всього квітів або листя. Їхні комбінації створювали складні малюнки вазонів, корон, рогів достатку. Часто ці зображення створювались на основі стародавніх символів і народних вірувань (знаки родючості, дерево життя). Іноді їх доповнювали коштовним камінням або перлами, так вони втрачали своє первісне значення і перетворювались в складну композицію.¹⁶

Важливим культурно-мистецьким явищем XVII-XVIII ст. були *хоругви*, які протягом всього свого історичного розвитку були в тісному зв'язку з політичними та релігійними подіями й настановами. За своїм призначенням хоругви поділяються на церковні, військові, поховальні, цехові та магістратські. Військові та міські хоругви були обов'язковим атрибутом магістерського самоврядування, на ремісничих хоругвах зображували герб міста, а на цехових прапорах - предмети ремесла та знаряддя праці. Особливими були військові хоругви з часів Запорозької Січі, які містили іконографічні композиції з полковим або сотенним гербом. Важливу роль відігравав орнамент, який іноді вкривав усе поле прапора.¹⁷

Наприкінці XVIII ст. відбувся помітний занепад церковного гаптування. Політика Російської імперії мала великий вплив на Україну після входження до її складу українських земель. Відбулася стандартизація та уніфікація церковного текстилю пов'язана з розвитком текстильного і промислового виробництва. На всій території Російської імперії було встановлено нагляд і суворий контроль над церковним майном. Відбулися значні зміни в гаптуванні багатофігурних композицій. Вводились *парчові тканини* фабричного виготовлення з металізованими нитками, а церковний текстиль оздоблювався, в основному, позументом або золото-срібним мереживом. В 1786 р. були запроваджені монастирські штати – відбулось возз'єднання багатьох монастирів, внаслідок чого занепад розвитку геттарських майстерень.¹⁸

¹⁵ Перефразовано з: Кара-Васильєва, 1993, Іщенко, 2014.

¹⁶ Перефразовано з: Залевська, 2018.

¹⁷ Перефразовано з: Кара-Васильєва, 2008.

¹⁸ Перефразовано з: Залевська, 2018.

4 Нові техніки XVIII-XIX століття

В XVIII ст. в селі Решетилівка Полтавської області з'явилася досі невідома техніка вишивки, яка дістала назву «білим по білому». Ця техніка виконується білим шовком, який заздалегідь відбілюють три роки. Її особливість полягає в одночасному поєднанні п'яти-семи технік, найчастіше: «лиштва», «вирізування», «виколювання», різні види «мережок», а також ювелірних технік «зерновий вивід», «солов'їні вічка», які допомагають краще виокремлювати візерунки. Іноді для підсилення контрастності майстрині використовують небілені нитки або підфарбовані в попелясті відтінки. З поступом часу ця техніка стала також широко використовуваною в інших регіонах України.¹⁹

З кінця XVIII ст. і до 90-х рр. XIX ст. найбільш поширеною була вишивка бісером. Схеми для вишивання і бісер привозили зазвичай з-за кордону. Основним центром бісерного виробництва була Венеція, а з початку XIX століття також Чехія. Існували й широко використовувалися два види бісеру: круглий — венеціанський і гранчастий богемський. Вишивка бісером мала великий попит у вищих сферах суспільства, а саме в поміщицькому середовищі. Вишивали як дочки поміщиків, так і самі поміщиці, вони виготовляли величезну кількість різноманітних виробів як аксесуари, так і для оздоблення власного побуту: гаманці, сумочки, портмоне, чохла на меблі, вставки на ломберні столики, обкладинки альбомів і навіть картини — як і з жанровими сюжетами, романтичними пейзажами, так і з різноманітними квітковими букетами.²⁰

В кінці XIX ст. і на поч. XX ст. відбулася радикальна зміна художньо-образного вирішення народної вишивки. Пов'язано це з поширенням техніки хрестика, відомої в Європі з XVIII ст., а в Україні з початку XIX ст. Історія вишивки хрестиком сягає далеко в глибину тисячоліть. Немає точних відомостей про те, де і коли з'явився цей вид художнього мистецтва. Найдавніші зразки, що збереглися до наших днів, вчені відносять до XII століття, але різноманітні зображення вишивки на побутових предметах наших предків свідчать про те, що дана техніка з'явилася набагато раніше.²¹

На території України вишивка хрестиком від самого початку сприймалася як оберіг, який здатний захистити від нечистої сили, лихого ока та інших напастей. Вишивкою прикрашали одяг, взуття, житло, кінську збрую та предмети побуту. Орнаменти, використовувані вишивальницями, були різноманітні. Найчастіше вишивалися рослинні, зооморфні орнаменти та зображення людської постаті з піднятими догори руками.²²

Т. Кара-Васильєва запевняє, що українська народна вишивка збереглася лише від середини XIX століття, тому що тільки наприкінці XIX століття прогресивно

¹⁹ Перефразовано з: Батирєва, без року.

²⁰ Перефразовано з: Кара-Васильєва, 2008.

²¹ Перефразовано з: Кара-Васильєва, 2008, Іщенко 2014.

²² Перефразовано з: Головатова, 2015.

налаштовані представники культурної сфери звернули увагу на вишивку як на витвір мистецтва і почали збирати її в музейні колекції. З того часу і почалось поступове дослідження вишивальницького мистецтва.²³

5 Вишивка ХХ століття

З початку ХХ століття в Україні починають розвиватися різноманітні мистецькі напрями образотворчого мистецтва і відбувається активна співпраця провідних авангардистів з народними майстрами, відбувається їхнє звернення до символічної мови народної творчості. Результатом цих взаємовпливів стали глибокі структурні видозміни, пов'язані з виникненням авангарду — нового напрямку українського модерну, а пізніше — супрематизму.²⁴

“Митці звертаються до часів героїчної епохи Гетьманщини XVII-XVIII ст., доби розквіту бароко. Саме цей яскраво виражений національний стиль стає об'єктом стилізації й естетичних рефлексій. Формування стилю з ретроспективною орієнтацією до героїчного минулого надає йому не лише змістову паралель, ставши своєрідним історіософським двійником, парафразом, але й посилює ідеологічну спрямованість, працює на формування “української ідеї”, співпадає з соціально-політичними і культурними процесами за відродження і становлення національної культури.”²⁵

В Україні починають виникають центри відродження народної вишивки, де працюють художники-авангардисти, створюючи ескізи для подальшого втілення народними майстрами. Перший центр «Кустарний пункт» (кустарна майстерня) заснувала в 1908 році в селі Скопці (тепер Веселинівка Баришівського району Київської області) заможна поміщиця та відома шанувальниця українського народного мистецтва Анастасія Семиградова, художнє керівництво яким доручила художниці Євгенії Прибильській. Художники майстерні прагнули за допомогою своєї творчості піднести українську вишивку на вищий рівень і включити її у світовий контекст на основах нового мистецтва.²⁶

Майже в той же час у селі Вербівка (нині Кам'янський район Черкаської області) виникла інша майстерня. Вона з'явилась за ініціативи Наталії Давидової, представниці шляхетського українського роду, яка цікавилася народним мистецтвом, черпала натхнення і досвід в етнографічних експедиціях. Керівником артілі та її головною художницею була Ніна Генке-Меллер. Ескізи для них виготовляли професійні та народні художники, більша частина яких належала до одного з напрямків авангардизму, орієнтованого на абстрактні геометричні фігури — супрематизму.²⁷

Названі дві майстерні не були самотніми. Високоосвічені жінки — Юлія

²³ Перефразовано з: Кара-Васильєва, 2015.

²⁴ Перефразовано з: Кара-Васильєва, 2018.

²⁵ Цитувано: КАРА-ВАСИЛЬЄВА, Тетяна. Народне мистецтво і художники авангарду. Київ: НСМНМУ, 2001, (15-16), ст. 15.

²⁶ Перефразовано з: dem_2011, 2021.

²⁷ Перефразовано з: Гасиджак, 2016.

Гудим-Левкович, графиня Наталія Яшвіль, Варвара Ханенко — організували за власні кошти артлі та навчальні школи, найвідоміші з них знаходилися у селах Клембівка на Поділлі, Оленівка, Кагарлик, Сунки, Вербівка, Сміла на Київщині та Дігтярі, Решетілівка, Опішня на Полтавщині. Очолювали їх художники-професіонали, а працювали в них місцеві жінки та молоді дівчата, робота яких вирізнялася особливою делікатністю. Пізніше деякі з них – Ганна Собачко, Параска Власенко, Наталія Вовк — здобули цілосвітову відомість. Вони виготовляли найрізноманітніші декоративно-ужиткові предмети інтер'єру: подушки, панна, доріжки, серветки, сумки, шарфи та пояси.²⁸

Проте непроста історія ХХ ст. років завершилася поразкою українських сил і на довгі роки змусила забути про цю унікальну українську спадщину. Роботи українських майстрів були знищені протягом революцій і війн, а більша частина ескізів потрапила до приватних колекцій.²⁹

5.1 Парадигми соціалізму 30-50-х років

В порівнянні з попереднім етапом, період 1930–1950-х років в історії української культури характеризується радикально протилежним напрямком розвитку. Метод соцреалізму, що був впроваджений у всіх сферах культури, зробив мистецтво контрольованим і залежним від партійного замовлення та ідеологічних настанов. Цей метод знищив усі інші мистецькі напрями та спричинив одновекторність художнього процесу. Було створено велику кількість пропагандистських кліше: зображення колгоспників, трудівників, святково одягнених жінок з букетами квітів, переможців соціалістичних змагань, також розроблено іконографію вождя, свята, щасливого дитинства. Основним завданням митців було створення образу щасливого життя. Ці принципи соцреалізму відображалися у живописі і механічно успадковувалися у творах декоративного мистецтва. Провідними творами стали вишивані картини з зображенням вождя, Кремля, салютів Перемоги. Головною постаттю був художник, роль вишивальниці була важливою лише в плані виконання.³⁰

Визначною подією була Виставка українського народного мистецтва 1936 року в Києві, Ленінграді та Москві. На ній було представлено розвиток українського мистецтва, його взаємодію з професійним мистецтвом, а також виникнення нового явища — *тематичного панно*, створеного за ескізом професійного художника. Відвідувачам були представлені вишиті портрети, панно О. Тихонової «Жнива», «Вишивальниці», панно «Парашути», «Збір яблук».³¹

²⁸ Перефразовано з: Гасиджак, 2016.

²⁹ Перефразовано з: Чадюк, 2021.

³⁰ Перефразовано з: Кара-Васильєва, 2016.

³¹ Там теж.

5.2 Пошук нових шляхів 60-80-х років

У період 1960–1980-х років українські митці спіткнулися з численними викликами та складнощами в художньому житті. Серед них найважливішою була потреба визначити свою художню орієнтацію, з'ясувати взаємозв'язок між народним та професійним мистецтвом, а також зрозуміти роль та значення народного мистецтва поряд з іншими видами мистецтва. У цей період великого розквіту набула художня промисловість, талановиті митці створювали різноманітні речі для широкого вжитку та експонати для виставок, виражаючи за допомогою них свою індивідуальність. Особливу увагу зосереджували на розробці нових принципів народної вишивки та працювали в системі її координат.³²

Найбільш успішними в розвитку художніх промислів цього періоду були 80-ті роки. Народні майстри дістали можливість отримувати освіту в спеціалізованих навчальних закладах, таких як училища та технікуми, що сприяло формуванню нового типу митця. Статус народного майстра підвищився в суспільстві, а їхні твори використовувалися для оформлення громадських інтер'єрів та представлялися на різних виставках. Вишивка була однією з найпопулярніших галузей народної творчості, вона активно збагачувалася новими мотивами та ідеями.³³

У цей період народні майстри по-різному намагалися проявити свою креативність і індивідуальність в народній вишивці. Наприклад, майстри Є. Талащенко та О. Гасюк осмислювали суспільні явища і за допомогою специфічних засобів, притаманних вишивці, відтворювали їх, відзначаючи виразність орнаменту та його загальну ідейну значущість. Л. Лебіга спеціалізувалася на декоруванні і створювала композиції з виразною вертикальною структурою. Вона досягала цього використовуючи комбінації червоного, білого та синього кольорів, що надавало її композиціям унікальний характер.³⁴

³² Перефразовано з: Кара-Васильєва, 2016.

³³ Перефразовано з: Кара-Васильєва, 2008.

³⁴ Перефразовано з: Кара-Васильєва, 2016.

ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА

6 Техніки вишивання

“Якщо людина хоче вишивати,
Знайдеться в неї голка, нитка, час...
Зуміє всі відтінки підібрати,
Їй шедеври вийдуть з-під руки не раз.
Якщо людина хоче вишивати,
Побачить в цьому радість і красу.
І по узорах буде мандрувати,
І вишиє на квіточці росу,
І створить диво, первозданну казку,
Їй усміхнеться сонечко в вікні,
Бо відіб’ється і любов, і ласка
У хрестиках на білім полотні.”³⁵

Українська вишивка здавна славиться великою різноманітністю узорів, якістю виконання і розмаїтістю колористичного рішення. В українській культурі вишивка найбільш широко застосовується в народному одязі, в саме в оформленні жіночих і чоловічих сорочок. Залежно від крою сорочки, вишивка розташовується на поликах, підпліччі і на манжеті. На жіночих сорочках вишивку можна зустріти на подолах, а на чоловічих — на комірці або біля нього, навколо пазухи та внизу рукавів. Орнаментальні зображення в народній вишивці прості в побудові й стримані в підборі елементів.³⁶

Для української народної вишивки характерне використання великої кількості вишивальних технік. Одна техніка вишивання може складатися з цілого ряду вишивальних швів, яких в українській народній вишивці відомо понад сто. Усі відомі техніки вишивання можна поділити на поверхнево-нашивні (глухі) та наскрізні (ажурні). За способом виконання техніки поділяють на вільні та лічильні. Залежно від вигляду орнаменту з лицьового та виворітного боку, техніки поділяють на однобічні та двобічні.³⁷

Поверхнево-нашивні техніки виконують на цілій поверхні тканини, до них належать дуже числима група швів: «штапівка», «козлик», «оксамитовий шов», «хрестик прямий» та «хрестик косий», «качалочки», «лічильна гладь», «заволікання», «занизування», «низь», «ретязь», «набирування» та ін. Наскрізні шви виконуються на

³⁵Цитувано з: КРАСОТКІНА, Надія. Якщо людина хоче вишивати [online]. © CC BY-SA 4.0
Надія Красоткіна. Взято з:
<https://krasotkina.com/вірші/Якщо%20людина%20хоче%20вишивати.html>.

³⁶ Перефразовано з: Манучарова, 1960.

³⁷ Перефразовано з: Ходзицька, 2014 та Ліщинська-Кравець і Львівна, 2010.

засдалегідь прорідженій тканині полотняного переплетення. Для цих технік характерне підрізання ниток, які розміщені в горизонтальному напрямку, а в вертикальному — збирання голкою в пучок і обкручування вишивальними нитками. До наскрізних швів належать усі види «мережок», шви «вирізування» та «виколювання».³⁸

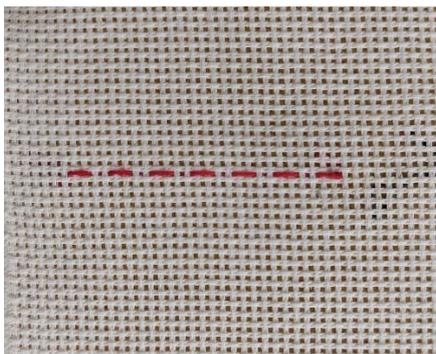
Лічильні техніки виконують на основі лічби ниток тканини, а вільні — по попередньо нанесеному контуру малюнка на тканині. До них можна віднести різноманітні декоративні шви: «петельний», «тамбурний» та їхні різновиди — «стебловий», «полтавська гладь» та «художня гладь», «рішельє». Лічильні техніки виконують на суцільній або прорідженій тканині. До лічильних швів належать: «заволікання», «качалочку», «занизування», «низинку», «лиштву» та інші техніки.³⁹

Однобічні техніки вишивання утворюють візерунок лише з лицьового боку виробу, а з виворітного боку видимі лише переходи ниток. У двобічних техніках лицьовий і виворітний боки мають однаковий вигляд.⁴⁰

6.1 «Уперед голкою» («попередголкою», «затяганка»)

Одна з найлегших і найбільш вживаних технік по цілій Україні. Являє собою ряд однакових за довжиною *стібків* і пропусків, які нагадують пунктирну лінію. Техніку можна виконувати як з ліва направо, так справа наліво.⁴¹

Зображення 1: Техніка «Уперед голкою»⁴²

6.2 «Стебловий шов»

Відомий з давніх-давен по всій Україні й широко використовуваний у всіх видах вишивки. Використовують його передусім для вишивання стебел квітів та рослин.

³⁸ Перефразовано з: Внотченко, без року.

³⁹ Перефразовано з: Іщенко, 2014.

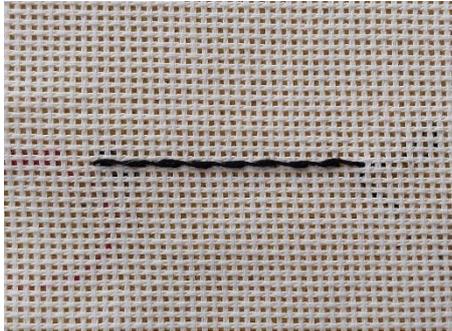
⁴⁰ Перефразовано з: Ліщинська-Кравець, Львівна, 2010.

⁴¹ Перефразовано з: Наніашвілі, 2012.

⁴² Власна робота.

Вишивають цей шов зліва направо, відступаючи голкою назад, спочатку вгору, а потім вниз. Кожний новий стібкок починають з відступом 2-3 мм від місця виходу нитки навкис справа або зліва.⁴³

Зображення 2: Техніка «Стебловий шов»⁴⁴

6.3 «Заволікання»

Також можна зустріти «підволікання», «підбір», «підбирання». Цей шов походить із Полісся. Узори цією технікою виконують темно-червоною ниткою, а вузенькі смужечки, які є складовою частиною орнаменту, виконують чорною, синьою або білою ниткою. Шви вишивають парними стібками у середині й по краях узору. Дану техніку виконують спочатку швом «попередголку» справа наліво в напрямку нитки полотна на всю довжину взору. Після готового першого рядка стібків, повертаючись, другий рядок виконують на нитку нижче. Третій ряд створює новий рисунок, а четвертий — повторює третій ряд. Узори, виконані цією технікою, бувають тільки геометричної будови. Найчастіше їх використовують на уставках і рукавах жіночої сорочки.⁴⁵

Зображення 3: Техніка «Заволікання»⁴⁶

⁴³ Перефразовано з: Ліщинська-Кравець, Львівна 2010.

⁴⁴ Власна робота.

⁴⁵ Перефразовано з: Кулинич-Стахурська, 1996.

⁴⁶ Власна робота.

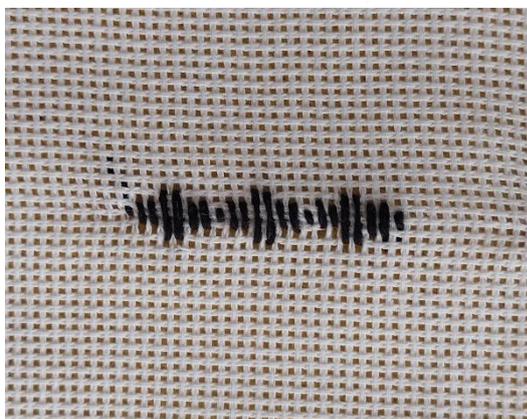
6.4 «Гладь»

Техніка вишивання похилими або прямими стібками, які повністю закривають полотно. Існує декілька різновидів техніки «гладь», а це: «лірична гладь», «вільна гладь», «пряма гладь», «коса гладь», «художня гладь», «біла гладь», «полтавська гладь» та ін. Найбільш вживаною є «пряма гладь», «художня гладь», «коса гладь» та «двостороння гладь». Першу техніку виконують за лічбою ниток на тканині, а другу — прокладання стібків по контуру малюнка, нанесеного перед тим на тканину.⁴⁷

6.4.1 «Пряма гладь»

Дана техніка має найбільше використання на Полтавщині, де узорі цієї технікою виконують білими, голубувато-сірими або коричневими нитками, а також на Чернігівщині, Київщині та Поділлі, де її виконують червоними або чорними нитками. Технологія полягає в накладанні паралельних стібків, віддалених від себе на одну нитку полотна горизонтально або вертикально.⁴⁸

Зображення 4: Техніка «Пряма гладь»⁴⁹

6.4.2 «Художня гладь»

Виконується нитками кількох відтінків. Вишивання стібка першого ряду потрібно починати від краю полотна в напрямку до центру. Використовуються довгі й короткі стібки, які чергуються і розташовуються близько один до одного. Стібки наступного ряду вишиваються в проміжках між стібками попереднього ряду і кожний наступний ряд виконується ниткою темнішого відтінку.⁵⁰

⁴⁷ Перефразовано з: Ходзицька, 2014.

⁴⁸ Перефразовано з: Кулинич-Стахурська, 1996.

⁴⁹ Власна робота.

⁵⁰ Перефразовано з: Наніашвілі, 2012.

Зображення 5: Техніка «Художня гладь»⁵¹

6.4.3 «Коса Гладь»

Найбільш відома на Київщині, Чернігівщині та Черкащині, де використовують зазвичай нитки червоного та чорного кольору. Техніку виконують рахуючи нитки полотна. Дану техніку використовують найчастіше для вишивки геометричних зорів.⁵²

Зображення 6: Техніка «Коса гладь»⁵³

6.4.4 «Двостороння гладь»

Унікальність техніки полягає в тому, що стібки повинні тісно прилягати один до одного. Її вишивають прямими або косими рядами, завдяки цьому малюнок виходить двостороннім.⁵⁴

⁵¹ Власна робота.

⁵² Перефразовано з: Кулинич-Стахурська, 1996.

⁵³ Власна робота.

⁵⁴ Перефразовано з: Наніашвілі, 2012.

Зображення 7: Техніка «Двостороння гладь»⁵⁵

6.5 «Кривулька»

Взір своїм виглядом пригадує зламану лінію. Названу техніку можна виконувати двома технологіями, як однобічну або як двобічну. «Однобічна кривулька» вишивається справа наліво, кладучи на лицевому боці стібки навскіс і утворюючи так ламану лінію, яка пригадує кривульку. «Кривульку двобічну» вишивають справа наліво тим самим способом, як однобічну, але повертаючись, ниткою заповнюють пропущені місця рухаючись у протилежному напрямку.⁵⁶

Зображення 8: Техніка «Кривулька»⁵⁷

6.6 «Виколування»

Техніка є найбільш вживаною на Покуті, Поділлі, Полтавщині, Київщині та Буковині. Всюди вона трохи відрізняється за формою, поєднанням кольорів і деякими

⁵⁵ Власна робота.

⁵⁶ Перефразовано з: Кулинич-Стахурська, 1996.

⁵⁷ Власна робота.

своєрідними властивостями в композиції. Основа техніки полягає в утворенні якнайбільшої дірки в полотні. Для цього, голку з ниткою завжди вколюють у центр полотна, потім її притягують, притримуючи великим пальцем лівої або правої руки, щоб у центрі утворилася дірка. Автор зазначає, що раніше на деяких територіях України для проколювання полотна використовували дерев'яну паличку з гострим кінцем або веретено, а нитки полотна розсували в різні сторони.⁵⁸

Зображення 9: Техніка «Виколування»⁵⁹

6.7 «Козлик»

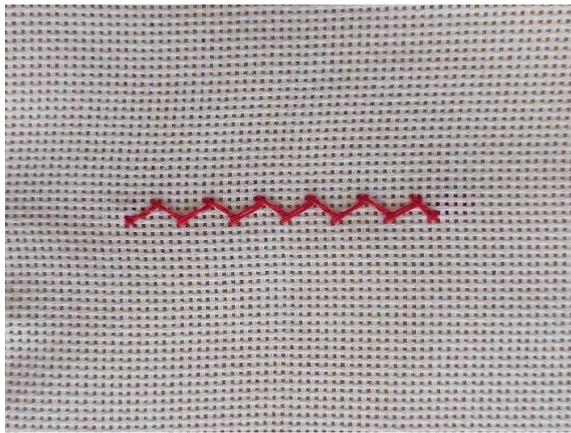
Таку назву техніка дістала завдяки своїй схожості з козлом для розпилювання дров. На лицевому боці тканини утворюється ряд схрещених стібків, а на зворотній частині — два ряди паралельних. Виконують техніку знизу вгору, зліва направо. В місцях, де доходить до перехрещення шва, кожний наступний стібок покладається поверх попереднього. Цю техніку найчастіше використовують для підшивання країв виробів, але також нею вишивають квіти і листя, якими прикрашають одяг і предмети побуту.⁶⁰

⁵⁸ Перефразовано з: Кулинич-Стахурська, 1996.

⁵⁹ Власна робота.

⁶⁰ Перефразовано з: Ліщинська-Кравець, Львівна, 2010.

Зображення 10: Техніка «Козлик»⁶¹

6.8 «Мережка»

Являє собою ажурну вишивку зроблену на місці витягнутих ниток у тканині. Витягнуті нитки обкручують робочою ниткою різними способами, для того щоб утворився орнамент. Це одна з найважчих технік, тому що переробити її майже неможливо. Для цієї техніки використовують тільки тканину полотняного переплетення і нитки № 40, 50, 60, 80, а також нитки Mouline.⁶²

Існує багато різновидів цієї техніки: «мережка однобічний прутик», «мережка двобічний прутик», «мережка роздвоєний прутик», «мережка петлева», «мережка затяганка», «мережка ляхівка», а також «мережка павучками», «мережка плетенням», «мережка квадратами», «мережка верхоплутом».⁶³

6.8.1 «Мережка однобічний прутик»

В даній техніці обробляють тільки один бік мережки. Мережку виконують по нижньому або верхньому краю справа наліво. Закріпивши нитку з виворітної сторони, потрібно голкою набрати 4 вертикальні нитки для утворення одного «прутика» і протягнути голку разом з робочою ниткою з виворітної сторони на лицьову. Потім потрібно обвити «прутик» і вивести голку по діагоналі через другу нитку тканини так, щоб зробився «прутик». Наступні «прутики» виконуються тим самим способом.⁶⁴

⁶¹ Власна робота.

⁶² Перефразовано з: Ліщинська-Кравець, Львівна, 2010.

⁶³ Перефразовано з: Кулинич-Стахурська, 1996.

⁶⁴ Перефразовано з: Наніашвілі, 2012.

Зображення 11: Техніка «Мережка однобічний прутик»⁶⁵

6.8.2 «Мережка двобічний прутик»

Спочатку вишивається «мережка однобічний прутик», а потім тканину повертають справа наліво і повторюють таке саме вишивання до кінця ряду.⁶⁶

Зображення 12: Техніка «Мережка двобічний прутик»⁶⁷

6.8.3 «Мережка роздвоєний прутик»

Спочатку виконують «мережка однобічний прутик», набираючи на голку парну кількість ниток. Верхній край «прутиків» стягують беручи дві нитки з одного «прутика» і дві нитки з другого. Спочатку потрібно відокремити дві нитки крайнього «прутика»,

⁶⁵ Власна робота.

⁶⁶ Перефразовано з: Кара-Васильєва, 1996.

⁶⁷ Власна робота.

а потім голкою підхопити залишену частину першого”прутика” і половину наступного і виконати “однобічний прутик”.⁶⁸

Зображення 13: Техніка «Мережка роздвоєний прутик»⁶⁹

6.9 «Алжирське вічко»

Шов своїм виглядом подібний до маленької квіточки і чудово виглядає як в окремих орнаментальних мотивах, так і в фоновій вишивці. Кожна квіточка формується з вісьмох стібків, які збираються в одному центральному отворі.⁷⁰

Зображення 14: Техніка «Алжирське вічко»⁷¹

7 Види орнаментів української вишивки

У давні часи орнаментика народного вбрання виконувала роль письма, за яким прочитували все про власника одягу – його походження, соціальний статус і сімейний

⁶⁸ Перефразовано з: Наніашвілі, 2012.

⁶⁹ Власна робота.

⁷⁰ Перефразовано з: Наніашвілі, 2012.

⁷¹ Власна робота.

стан. Символіка вишивки на тканинах, зокрема на одязі, також є відображенням процесів, що відбувалися в українській етнічній культурі та суспільстві протягом останніх століть.⁷²

На думку дослідників, процес вишивання в давнину можна було назвати ритуалом. Вишивальниці займалися цим видом декоративного мистецтва лише у визначені дні, із чистими та світлими думками, щоб закласти позитивну енергію у свою працю.

В давні часи жінки не копіювали чужі узори з інших виробів чи схем. Їх роботи були індивідуальними, вони володіли "мовою" орнаментального письма, де за допомогою різних кольорів, ліній та орнаментів створювали унікальну річ, закодовану на добру долю для себе або рідної людини. Відшиття вже існуючого орнаменту означало перебирання чужої долі.⁷³

Перед тим, як почати характеристику орнаментів, варто відзначити деякі загальні моменти. Ю. Мельничук стверджує, що семантику орнаментів можна розглядати в трьох площинах: езотерично — за допомогою вивчення форми символу, його складових частин (ліній, кольорів), які знаходяться на поверхні. Ми їх можемо сприймати з допомогою органів чуття; понятійно — порозуміння самої ідеї, що лежить за символом, вона може бути виражена в його назві або змісті; езотерично — дія символу на сприймача. Часто це ті відчуття, які неможливо описати словами, тому що опис не дає повної характеристики інформації. Іноді можна почути, що якийсь елемент "теплий", а інший "холодний".⁷⁴

Орнаментальні мотиви вишивки мають історичну традицію. Їх образи було створено на основі спостереження за місцевою флорою та фауною. За мотивами в українській вишивці орнаменти поділяються на: геометричні, рослинні, зооморфні та антропоморфні.⁷⁵

7.1 Геометричні орнаменти

Геометричні орнаменти всіх регіонів української вишивки складаються з найпростіших за своїми обрисами фігур: косий та прямий хрест, квадрат, ромб, трикутник, коло. Серед сучасних дослідників не існує єдності в добі походження орнаменту і в його первісному призначенні. Всі вони погоджуються, що орнаментика має довгу історію і походить ще з доби первісності. Перш ніж орнамент набув сучасного вигляду, він пройшов кількома етапами розвитку - від поодиноких знаків, графем чи піктограм до складних ритмічно повторюваних систем. Різні поєднання фігур дають можливість створювати різноманітні композиції. Усі композиції геометричного орнаменту мають неперервний ритм руху, тому їх можна розглядати як

⁷² Перефразовано з: Власюк, 2015.

⁷³ Перефразовано з: Понятишин, 2015.

⁷⁴ Перефразовано з: Мельничук, 2003.

⁷⁵ Перефразовано з: Ходзицька, 2014.

безперервний ланцюг, де одні частини елементів можуть виступати як частини інших.⁷⁶

7.1.1 Ромб

Один із самих старовинних символів. Він означає плодючість людини та землі. Складається з двох трикутників і в праукраїнському розумінні три кути ромба тримає жінка, так само як кути оселі, а лише четвертий кут — чоловік, який завершує цілісність. Ромб, що містить крапку в середині, символізує засіяне поле, яке мало величезне значення для наших предків, тому що означало достаток і добробут.⁷⁷

Зображення 15: Ромб⁷⁸

7.1.2 Хрест

Хрест — один із найвідоміших орнаментів не тільки в Україні, але у цілому світі. Він є багатогранним, невичерпним і символізує ідею центричності. Прямий хрест є символом Сонця, Творця, чоловічого начала. Косий хрест — уособлення жіночого начала, Місяця. Поєднання цих двох хрестів утворює подвійний хрест або 8-променеву зірку — символ об'єднання двох начал. Орнамент хреста служить оберегом від злих духів, а також означає гармонію чотирьох стихій: вогню, води, землі й повітря.⁷⁹

⁷⁶ Перефразовано з: Кара-Васильєва, 2015 і Нікішенко, 2009.

⁷⁷ Перефразовано з: Понятишин, 2017.

⁷⁸ Зображення взято з: Наніашвілі, 2012.

⁷⁹ Перефразовано з: Понятишин, 2016.

Зображення 16: Хрест⁸⁰

7.1.3 Сварга (свастика)

Являє собою хрест, але в динаміці, є символом руху і щастя. Сама назва походить від санскритського слова “свастя”, з якого утворилося слово “щастя”. Важливо додати, що стародавній китайський ієрогліф “щастя” пишеться у формі сварги. Сварга також часто використовували наші предки-арійці, але її символіку було змінено в ХХ ст. фашистами.⁸¹

Зображення 17: Орнамент свастика-сварог українська вишивка⁸²

7.1.4 Ключі

Вишивальниці різних регіонів України називають цей орнамент по-різному: на Поділлі використовують назву "гесики", на Київщині, Полтавщині та Черкащині "ключі", в інших місцевостях "вужі" або "s-мотиви". Символ S або хвиляста лінія є знаком земних вод, які дають життя урожаю. Дослідники стверджують, що у давнину цей символ означав змія, яка асоціюється з водою. Змій, як охоронець підземного світу символізував чоловічу сутність, родючість і запліднення, тому його вважають

⁸⁰ Зображення взято з: Адміністратор Софія, 2023.

⁸¹ Перефразовано з: Мельничук, 2003.

⁸² Зображення взято з: Газета Поштівка, без року.

чоловічим орнаментом, хоча в сьогоднішні дні його використовують і в жіночому одязі, а саме як оберіг материнської сутності.⁸³

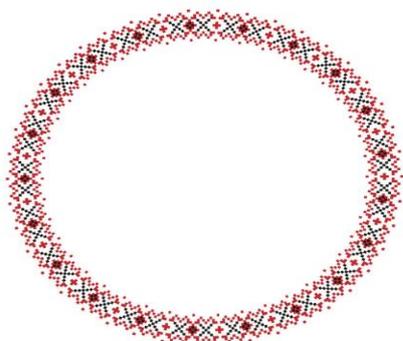
Зображення 18: Ключі⁸⁴

7.1.5 Коло

Орнамент кола символізує вічність і безперервність буття, саме тому його часто поєднують в композиціях із деревом життя. Також воно є символом божественної чистоти, тому часто вишивають на весільних рушниках.⁸⁵

Зображення 19: Векторне зображення⁸⁶

7.2 Рослинні орнаменти

Рослинний світ, який є представлений деревами, квітами, травами має глибокі корені в традиційній свідомості українського народу. Чарівна природа, різноманітність трав не можуть залишити людину байдужою, тому вони присутні в піснях, казках та приповідках. Вони також служать невіддільними елементами лікувальних, магічних, родинно-побутових та календарних обрядів. За археологічними даними, вишиті рослинні орнаменти відомі ще з давньоруської доби, але переважати в народних

⁸³ Перефразовано з: Понятишин, 2015.

⁸⁴ Зображення взято з: Понятишин, 2015.

⁸⁵ Перефразовано з: Герзун, 2018.

⁸⁶ Зображення взято з: Lawkeeper, без року.

вишивках вони почали лише з ХІХ століття. До цього періоду геометричні орнаменти були найбільш поширеними. Орнаменти рослин та квітів символізують вічне цвітіння і невмирущу красу. Однак, коли ми звернемося до усного фольклору українців, то побачимо, що існують певні розбіжності між рослинами, які згадуються там, і назвами орнаментальних мотивів. У вишивках ми можемо зустріти всі рослини, які згадуються в обрядових піснях, однак, там немає орнаментів, які асоціюються з легендами апокрифічного смислу.⁸⁷

7.2.1 Дерево життя (Світове дерево)

Цей символ притаманний для мистецтва тих народів, модель світобудови яких містить три складові: підземне царство, земний світ і небесне царство. Дерево складається з коріння, стовбуру та крони. Коріння — це минуле, стовбур — сучасне, а крона — майбутнє. В даному орнаменті водночас закладено істину возз'єднання трьох світів, образ роду та продовження життя. Також в українській культурі зустрічаються композиції, де символ дерева замінено жіночим образ. Жінка із піднятими руками — це Велика Богиня або Праматір, яка символізує життя. Узори із деревом життя бувають об'ємними, саме тому їх найчастіше використовують для рушників.⁸⁸

Зображення 20: Cross stitch Pattern Ukrainian Embroidery Wedding Towel Rusnyk Napkin Pillow⁸⁹

⁸⁷ Перефразовано з: Нікішенко, 2012.

⁸⁸ Перефразовано з: Пошибайло, 2023.

⁸⁹ Зображення взято з: Vyshyvka, без року.

7.2.2 Троянда

Одна з найулюбленіших квіток в Україні. У вишивці є символом доброзичливості та багатства. Червона троянда символізує дівочу красу та чистоту. Найчастіше мотиви з трояндами вишивають на рушниках та жіночих сорочках.⁹⁰

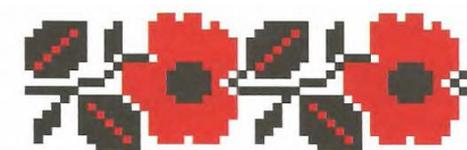
Зображення 21: Троянда⁹¹

7.2.3 Мак

Символіка цієї квітучої рослини не є однозначною. Мак вважається символом здійснення мрій, а також символізує пам'ять про загиблих воїнів. Вишитий мак також служить оберегом від темних та злих сил.⁹²

Зображення 22: Мак⁹³

7.2.4 Дуб

Наші предки вважали дуб сакральним деревом слов'янського світу, символом життя, вічності буття та довгого віку. Орнамент дубового листка на одязі виражає прагнення бути здоровим і сильним. Наші предки також вірили, що вишивка дубового листка на плечових уставках сорочки, могла підсилювати руку, надавати їй міцності.⁹⁴

⁹⁰ Перефразовано з: Наніашвілі, 2012.

⁹¹ Зображення взято з: Наніашвілі, 2012.

⁹² Перефразовано з: Купріянова, 2023.

⁹³ Зображення взято з: Наніашвілі, 2012.

⁹⁴ Перефразовано з: Власюк, 2015.

Зображення 23: Дуб⁹⁵

7.2.5 Берегиня

Вважається одним з найважливіших елементів орнаменту. Її зображують у вигляді квітки, букета, вазона або квітучого дерева. Берегиня символізує силу природи, нескінченність життя та безперервність роду. Кожна нова гілка букета або дерева означає зародження нової сім'ї. На верхніх або середніх гілках іноді вишивають птахів, як представників верхнього світу. Берегиню частіше всього вишивають на рушниках червоним кольором, який символізує очисний вогонь.⁹⁶

Зображення 24: Берегиня⁹⁷

7.3 Зооморфні орнаменти

Зооморфний орнамент являє собою стилізоване зображення тварини або її частини, як реальної, так і фантастичної. У багатьох випадках зооморфні орнаменти є унікальними, тому що часто в них вишивальниці відображали своє особисте бачення тварини.⁹⁸

Орнаменти тварин найчастіше зустрічаються на рушниках Східного та Південного Поділля. Для цієї вишивки властиве зображення крилатих коней, або інших чотириногих тварин, яких не можна ідентифікувати. Більшість рушників, які були

⁹⁵ Зображення взято з: Наніашвілі, 2012.

⁹⁶ Перефразовано з: Наніашвілі, 2012.

⁹⁷ Зображення взято з: там теж.

⁹⁸ Перефразовано з: Власюк, 2015.

вишиті понад 100 років тому, є для нас досі невідгаданою таємницею. Серед живих істот, які зображувались на рушниках у всіх регіонах, найпопулярнішими були птахи. В українських вишивках можна зустріти прості зображення птахів, які нічого не символізують, їхніми творцями були ще наші предки і зображення, які містять в собі певний символ, це такі як орел, павич і голуб.⁹⁹

7.3.1 Орел

За давніми міфологіями орел є символом Всевишнього, символом Творця і уособленням мудрості. В українській культурі найбільш поширене зображення двоголового орла з короною на кожній голові, який символізує Трійцю.¹⁰⁰

Зображення 25: Старовинний рушник Орел Полтавщина тамбур¹⁰¹

7.3.2 Павич

Через його безмежну красу, його вважають символом молодості, розквіту, сонячної енергії та сімейного щастя. Павичів, повернутих один до одного головами часто вишивають на весільних рушниках в оточенні вінка або вінця. Цей орнамент використовують у вишивках багатьох областей України, але вони відрізняються по орнаментальній композиції, колірній гамі та техніці вишивання.¹⁰²

⁹⁹ Перефразовано з: Мельничук, 2003.

¹⁰⁰ Перефразовано з: Мельничук, 2003.

¹⁰¹ Зображення взято з: OTAVATRAVA, 2024.

¹⁰² Перефразовано з: Наніашвілі, 2012.

Зображення 26: Павич¹⁰³

7.3.3 Голуби

Цей вид птахів вже здавна вважають символом вірного кохання, тому їх вишивають особливо на весільних рушниках. Птахів часто зображують сидячими на гілці повернутими один до одного, що символізує взаємне кохання, притягання, близькість. Іноді поруч з ними вишивають гніздо з яйцями, як символ майбутнього щасливого подружнього життя.¹⁰⁴

Зображення 27: Голуби¹⁰⁵

7.3.4 Ластівка

З великою любов'ю український народ ставиться до ластівки, адже вона є вірною супутницею людської оселі. Існує багато прислів'їв і приказок пов'язаних з цими птахами, наприклад: «Де ластівка не літає, а на весну додому прилітає». Ластівку також прийнято вважати символом доброї звістки.¹⁰⁶

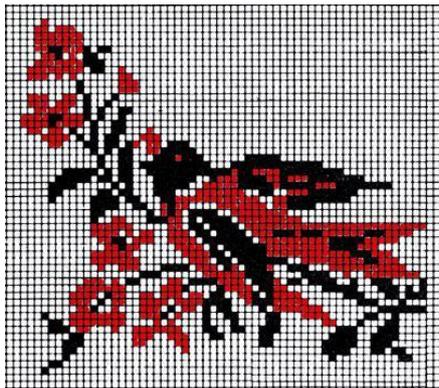
¹⁰³ Зображення взято з: Наніашвілі, 2012.

¹⁰⁴ Перефразовано з: Мельничук, 2003.

¹⁰⁵ Зображення взято з: Наніашвілі, 2012.

¹⁰⁶ Перефразовано з: Завірюха, 2009 і Островська, 1992.

Зображення 28: Ластівка¹⁰⁷

7.4 Антропоморфні орнаменти

В українській культурі збереглася досить мала кількість антропоморфних орнаментів. Це можна пояснити боротьбою, яку вела церква з давніми ведичними віруваннями, світоглядом та світосприйняттям наших предків. Тому тканини, а передусім рушники, з зображення божків, ідолів безжалісно знищувалися. Однак, древня рушниковна культура була настільки міцною на цих землях, що церква не змогла повністю подолати її й змирилася з використанням "язичницьких" рушників під час обрядів та ритуалів.¹⁰⁸

Найбільша збірка стилізованого зображення людини збереглася в тканих речах північних сіл Житомирського Полісся. Антропоморфні орнаменти використовувалися як в одязі, так і в тканинах побутового призначення. На них знаходиться стилізоване фронтальне зображення людини з виразно окресленою головою, плечима і розставленими в сторони та зігнутими в ліктях руками. Фігури на них завжди знаходяться одна біля одної утворюючи пару, вони розташовані за принципом горизонтальної дзеркальної симетрії, так, що одна з фігур завжди повернена головою донизу. Такі зображення можна теж зустріти на килимах або *запасах*, де цей мотив стає домінантою орнаментальної композиції, а його зображення в нижній частині фартухів і на рушниках перетворюється в лінійну композицію¹⁰⁹

В українській культурі серед антропоморфних орнаментів є також поширеним жіноче зображення, це пояснюється культом Матері-Природи, Матері Світу, яка вважалася покровителькою і захисницею кожної сім'ї. В кожній родині їй віддавали шану через ритуали, молитви та вишивання рушників з її зображенням. Більшість таких рушників збереглося у наших північних слов'янських сусідів — білорусів, росіян, але деякі з них знаходяться і в Україні, а саме на Поділлі, Поліссі та Наддніпрянщині. Останніми роками також поширився у мистецтвознавстві термін "Богиня-Берегиня". На більшості територій ця назва народом не використовується, але не існує

¹⁰⁷ Зображення взято з: Новий Акрополь.

¹⁰⁸ Перефразовано з: Мельничук, 2003.

¹⁰⁹ Перефразовано з: Коновалова, 2016.

стовідсоткового підтвердження цього факту. Богиню часто зображують з піднятими вгору руками у молитовному жесті або з руками опущеними вниз. Дослідники пояснюють, що перша позиція є характерною для весняних рушників, коли Богиня просить Небо допомогти засіяти ниву та народити нове життя на землі. Друга позиція є характерною для другої половини літа та осені, коли Богиня благословляє Землю за урожай. На одному з подільських рушників зображено Богиню з конем, якого вона тримає за повід. Її постать вишита червоними нитками, які символізують активну та духовну силу, а постать коня вишита синіми нитками як уособлення стихійних сил природи. Також існують рушники, де Богиня знаходиться в оточенні птахів різного розміру, які символізують високі душі. Це птахи-творці, готові виконати будь-яке прохання Богині.¹¹⁰

Зображення 29: Зоб. 111¹¹¹

Зображення 30: Зоб. 130¹¹²

8 Кольори народної вишивки та їх значення

Загальне враження від композиції вишивки залежить від використаної колірної гами ниток. Колір є виражальним засобом вишивки і відіграє головну роль у створенні декоративного виробу. Основними первинними кольорами прийнято вважати червоний, жовтий та синій, тому що на основі їхнього поєднання можна отримати інші кольори. Гармонійне поєднання полягає у збалансованому використанні теплих і холодних, світлих і темних відтінків.¹¹³

Кольори поділяють на дві групи: ахроматичні та хроматичні. Ахроматичні кольори — це група кольорів, які відрізняються один від одного тільки яскравістю (білий, чорний і всі відтінки сірого). Хроматичні кольори — кольорові, тобто всі кольори сонячного спектра. Хроматичні кольори поділяють на теплі та холодні. Теплі кольори — це кольори, які викликають відчуття тепла і сонця (червоний, оранжевий,

¹¹⁰ Перефразовано з: Мельничук, 2003.

¹¹¹ Зображення взято з: Причепій, Є. і Т. Причепій, 2017.

¹¹² Зображення взято з: Там теж.

¹¹³ Перефразовано з: Ходзицька, 2014.

жовтий). Холодні — асоціюються в нашому уявленні з чимось холодним (синій, зелений).¹¹⁴

Оптимальна колористична побудова вишивок головним чином залежить від балансу між холодними й теплими кольорами та їх відтінками. Теплі кольори приближають елементи композиції до глядача, а холодні навпаки — віддаляють її.

У зв'язку з цим, кожна вишивальниця повинна вміти гармонійно поєднувати кольори вишивки.¹¹⁵

О. Пошибайло запевняє, саме знання орнаментів української вишивки недостатньо для того, щоб правильно вміти їх розшифрувати. На значення орнаменту впливає колір. Існує п'ять основних кольорів (білий, зелений, синій, жовтий і червоний) і кожен з них має свій окремий зміст.¹¹⁶

8.1 Білий колір

Цей колір символізує невинність, непорочність та чистоту. Наші предки вірили, що тільки молоді, незаміжні дівчата можуть носити вишиванки з декоративним білим кольором. Біла вишивка також вважається оберегом, який здатний захистити дівчину від злого погляду.¹¹⁷

8.2 Зелений колір

Зелений колір є одним з найулюбленіших кольорів українського народу. Він символізує молодість, красу, безтурботність і пробудження весни. Наші предки вірили, що сорочки з зеленими орнаментами допоможуть врятуватися їх від природних лих. Сам процес шиття зеленими нитками символізує задоволення, спокій і витримку власника.¹¹⁸

8.3 Синій колір

Саме цей колір та його відтінки є найбільш вживаним на українських вишиванках. Наші предки вважали його могутнім оберегом, символом неба, води, а також очищення.

¹¹⁴ Перефразовано з: Маринець, 2014.

¹¹⁵ Перефразовано з: Ходзицька, 2014.

¹¹⁶ Перефразовано з: Пошибайло, 2023.

¹¹⁷ Перефразовано з: Жижій, 2020.

¹¹⁸ Перефразовано з: Дмитренко, 2020.

Дитячі та чоловічі вишиванки найчастіше прикрашали синім кольором і його відтінками, тому що саме чоловіки, як захисники родини, найчастіше потрапляли в небезпечні ситуації й потребували захисту.¹¹⁹

8.4 Жовтий колір

Жовтий та золотий кольори займають особливе місце в українській вишивці. Вони символізують Сонце, небесний вогонь, сяйво Божественної мудрості та багатство.

У традиційній вишивці не прийнято використовувати орнаменти, повністю виготовлені з жовтих або золотих ниток. Ці кольори чудово поєднуються з іншими забарвленнями в багатобарвних композиціях. Часто можна зустріти поєднання цього кольору з червоним і чорним кольором. В давнину тільки заможні люди могли собі дозволити купувати або вишивати ошатний одяг з використанням золотих ниток.¹²⁰

8.5 Червоний колір

Цей колір виражає божественну любов до ближнього, до світу, до життя, до природи, до сонячної енергії та богів. Наші предки вважали, що він здатний випромінювати позитивну енергію. Вишивка червоними та синіми, а також червоними та чорними нитками, широко використовуються в рушниках. Така двоколірність є характерною з давніх часів. Але вірніше сказати, що це триколірність, оскільки треба завжди враховувати білий колір полотна. Червоно-синє поєднання символізує возз'єднання активного гарячого чоловічого червоного кольору з пасивним холодним синім жіночим кольором, ніби відображаючи чоловічу та жіночу енергію, а чорний як казав український поет Д. Павличко: "Червоне – то любов, а чорне – то журба."¹²¹

9 Порівняння вишивки та її особливостей в різних областях України

9.1 Полісся

Полісся охоплює території нинішніх Волинської, Рівненської, Житомирської, а також північні райони Київської, Чернігівської та Сумської областей. Віддаленість від великих промислових та культурних центрів, а також несприятливі природні та

¹¹⁹ Перефразовано з: Дмитренко, 2020.

¹²⁰ Перефразовано з: Хотинська Фортеця, без року.

¹²¹ Перефразовано з: Мельничук, 2003.

географічні умови призвели до ізоляції культурних, побутових, економічних процесів і призупинили розвиток цього етнографічного регіону.¹²²

Олена Пчілка, українська письменниця, поетеса, громадський діяч та мати Лесі Українки, збирала і досліджувала традиційний народний орнамент цього регіону. Вона була першою, хто в Україні видав альбом орнаментів вишивки Полісся у 1877 році. Свою любов до вишивки вона передала своїм донькам. Лесю Українку, як і всіх дівчаток у родині, почали залучати до вишивання змалечку. У віці шести років, бабуся (Єлизавета Іванівна Драгоманова) подарувала їй *гольник* та *нитничок*, а тітка Єля (Олена Антонівна Косач) навчила її вишивати. У 17-річному віці вона вже була вправною майстринею

і вишивала сорочки та рушники як подарунки для родичів та близьких. Вишивка була також для неї способом, яким вона «рятувалася» від фізичного та психологічного перевантаження. Вишивання допомагало поетесі й під час її довгих подорожей до далеких країн. Збереглася лише невелика частина вишитих предметів гардеробу Лесі Українки. Однак з вишитих сорочок знаходиться у Волинському краєзнавчому музеї. Київський літературно-меморіальний музей Лесі Українки зберігає клаптики домотканого полотна з родини Косачевих, на яких можна побачити зразки різних узорів вишивки рідного краю.¹²³

Сорочку на Поліссі виготовляли з якісного полотна, яке було не повністю вибілене і мало сіруватий відтінок. Часто верх сорочки шили з тонкого полотна, а нижню частину — з грубшого. Таку сорочку називали «з підставою». У повсякденних сорочках комір був стоячим, а у святкових - виложистим. Довжина сорочки сягала до середини литки. Орнаменти на сорочках були ткані або вишиті. Уставка була вузькою, на ній починався головний узор, який розгортався по цілому рукаву вниз або повторювався по всьому рукаву поперек. Вишивали стібком «заволікання» чи «перетинання» червоним або чорним кольором. Рідше використовували стібки «настилування».

У поліській вишивці використовуються прості орнаменти, які складаються з повторюваних ромбів, восьмикутних зірок і ламаних ліній. Розетка є основним та найбільш поширеним елементом. Вона може складатися з чотирьох, шести або восьми загострених або заокруглених кінців, які постійно чергуються. Часто розетки поєднують у різних варіаціях з ромбами, кругами, зигзагами та хрестами. Часто у вишивці можна зустріти мотив птаха, іноді разом із деревом життя в центрі, а також гілочками, ягодами та листям.¹²⁴

У вишивці з Рівненщини переважають прості геометричні орнаменти червоного кольору з додаванням синього. Типовими вишивальницькими техніками є «занизування», «верхоплут» та «настилування». Вишивка цього регіону відзначається вишуканою простотою та чіткістю композиції.¹²⁵

¹²² Перефразовано з: ІнфрМалин, 2020.

¹²³ Перефразовано з: Личак, 2023.

¹²⁴ Перефразовано з: Т. Яцечко і С. Яцечко, 2013.

¹²⁵ Перефразовано з: Понятишин, 2018.

Для вишивки Київського та Чернігівського Полісся також є типовим використання червоного кольору. Серед технік широко поширеними є «занизування», яка імітує візерункове ткацтво та «вирізування». Часто в цих регіонах зустрічається шиття «білим по білому» в поєднанні з названими техніками. З орнаментальних мотивів найбільш популярними є терен, виноград та ключики. У вишивці Чернігівщини часто зустрічається ажурне поєднання двох частин сорочки за допомогою наскрізної мережки, відомої як "чернігівська розшивка".¹²⁶

Вишиванки Сумщини в основному відповідають полтавському типу.¹²⁷ Популярними техніками є «гладь», «вирізування», «набирування» та інші види мережок. Для цього регіону характерними є багатоколірні візерунки, які складаються з ніжного вишивання дрібним хрестиком і напівхрестиком, а також рельєфного вишивання грубою ниткою.

У вишивках Сумщини домінують зооморфні зображення, серед них найбільш використовуваними є зображення птахів, а саме орлів, лебедів, качок та голубів.

В деяких місцевостях цього регіону зустрічаються геометричні та рослинно-геометризовані орнаменти.¹²⁸

На Житомирських вишиванках часто зустрічається дрібний хрестик та техніка «занизування». Рукав сорочки пишно оздоблюють нитками червоного кольору з елементами чорного або синього. Найбільш поширеними мотивами є розетка та ритмічний повтор простого візерунка, який складається з ламаних ліній, восьмикутних зірок, ромбів та інших елементів.¹²⁹

Волинська вишивка вражає своєю простотою та вишуканістю одночасно. Типовим для цього регіону є ритмічне повторення різних геометричних форм, таких як зірки, ромби та ламані лінії. Дрібні елементи влітаються один в одного, утворюючи гармонійні візерунки. У вишивці переважає червоний колір, іноді його доповнюють синім та чорним. Для західноволинського стилю типовим є вишивання вузької смужки на згині рукава при манжеті. Серед технік найбільш використовуваними є «хрестик» і «занизування».¹³⁰

9.2 Львівщина

Вишивка Львівщини вражає своєю різноманітністю та унікальністю орнаментів. Цей вид декоративного мистецтва набув великого розквіту в різних районах Львівщини, і кожному з них вдалося створити особливий стиль. Найбільш відомими є вишиванки **Сокальського, Яворівського та Городоцького** районів.¹³¹

¹²⁶ Перефразовано з: Кара-Васильєва і Чорноморець, 2005.

¹²⁷ Більше про полтавський тип на ст. 50-52.

¹²⁸ Перефразовано з: Понятишин, 2018.

¹²⁹ Перефразовано з: Запотоцька, 2021.

¹³⁰ Перефразовано з: Понятишин, 2018.

¹³¹ Перефразовано з: Козлик, 2017.

Вишивка **Сокальщини** вражає своєю простотою й контрастністю. Для неї характерні легкі орнаменти на рукавах, які схожі на тонке мереживо. Орнаменти вишиваються поверхневим швом за допомогою техніки «хрестик» або «стебнівка».

У пізніших вишивках спостерігається поєднання кольорів: чорного з золотисто-жовтим, а пізніше і червоним.¹³²

На Сокальщині в кінці XIX століття широко використовуваним був геометричний орнамент, проте на початку XX століття на сорочках все частіше з'являлися рослинні орнаменти з мотивами руж, тюльпанів і барвінку. Рослинні орнаменти часто комбінували для створення різноманітних композицій — смуг,галузок з квітами, букетів або віночків з квітів та листків. Вишивкою прикрашали рукави, манжети та коміри.¹³³

Яворівську вишиванку вважають однією з найвиразніших серед вишиванок Львівщини. У цьому регіоні, сорочки традиційно вишивають «гладдю», відомою на Львівщині як «гапт». На Яворівщині використовують нитки яскравих кольорів, такі як червоний, зелений, синій, фіолетовий та жовтий. Орнаменти, якими прикрашають вишиванки, є надзвичайно різноманітні, серед них найвідомішими є квіти, ромби, хрестики та зигзаги.¹³⁴

Бавниця – це унікальний головний убір, що відомий лише на Яворівщині. Вона являє собою смужку полотна, з одного боку прикрашену комбінованим стібком, який об'єднує декілька способів вишивання, таких як «зубці», «кіска», «стебнівка», «прутик» або «кривулька». Полотно складали кілька разів, створюючи тверду стрічку завширшки

6–10 сантиметрів. Її носили навколо голови, вишиваючи візерунок назовні. Бавницю носили як дівчата, так і жінки, але жінки завжди доповнювали її хусткою, яку одягали поверх бавниці.¹³⁵

Городоцька вишивка вирізняється серед інших регіонів Львівщини своїм особливим швом, базовим для якого служить петельковий шов, по якому прокладаються так звані «вужики» або «ланцюги» («драбинка»). Наступна особливість цього регіону полягає в використанні червоного кольору як основного для вишивки орнаментів. Іноді до орнаменту додають білі, сині та чорні невеликі вкраплення. Зазвичай сорочки вишивають гладдю, декоруючи *уставку*, манжети і комір. Цей вишуканий стиль надає вишиванкам особливий та неповторний вигляд.¹³⁶

9.3 Гуцульщина

Гуцульщина розташована на східних високогір'ях Українських Карпат, нині на межі трьох областей. Історично обумовлено, що Гуцульщина ніколи не мала єдиної

¹³² Перефразовано з: Федечко, 2021.

¹³³ Перефразовано з: Козлик, 2017.

¹³⁴ Перефразовано з: Пашкова, 2023.

¹³⁵ Перефразовано з: Федечко, 2021.

¹³⁶ Перефразовано з: Пашкова, 2023.

територіально-адміністративної межі, що вплинуло на унікальність її традиційної культури та побуту. В межах єдиної етнографічної групи виділяються локально-територіальні групи гуцулів, зокрема закарпатські, івано-франківські та чернівецькі. До гуцульської етнографічної групи також відноситься північно-західна частина марамороського повіту на території Румунських Карпат.¹³⁷

Для пошиття сорочки використовували найкраще полотно, виткане з тонких ручнопрядених лляних або конопляних ниток. Крій визначався функціональною зручністю. З кінця XIX століття збереглися сорочки прямого крою з двох частин: верхньої - "станок" або "стан" і нижньої - "підточка" або "підтичка". Станок збирали в дрібні складочки до обшивки біля шиї. Рукави вишивали до станка, а під рукавами вставляли клинці - невеликі шматки полотна прямокутної форми. У сорочках вишивали чітко визначені частини - рукави, пазухи й поділ підточок. Гуцульська народна вишивка відзначається масивністю, щільністю заповнення густо розміщених узорів, насиченістю і строгим колоритом теплих тонів. Узори на домотканому полотні були рельєфно виділені та помітні здалеку. Високим мистецьким рівнем відзначається старогуцульська вишивка, яку називають "старовіцькою" або "старовіцьким шиттям".¹³⁸

Серед різних технік вишивання, найпоширенішою була «мережка». Її використовували для прикрашання пазухи, обрамлення навколо шиї, низу рукавів та підточок. Вузькими стрічками мережива, відомими як "цирка", з'єднували станок, рукав та вставки під рукавами - "алтички". У загальній конструкції сорочки, ця техніка мала як практичне, так і декоративне значення. Вона виділялася та підсилювала яскраве звучання кольорової гуцульської вишивки.¹³⁹

Залежно від функціональної ролі, для сорочок підбирали відповідні узори і вишивальні нитки. На так званих "світошних" або "пролюдних" жіночих чи чоловічих сорочках вишивали складні узори, які були більші за розмірами, а на "буденних" сорочках вишивали скромніші узори на вузьких смугах. Нижню частину "світошних" підточок прикрашали орнаментом, тоді як на "буденних" вони лише мережили або "циркували".¹⁴⁰

На деяких збережених зразках, що знаходяться в музейних колекціях, підписані назви орнаментів: "черешенькове", "скриньчесте", "лекюче", "ружеве", "дубове листя", "лумерове", "гачкове", "очкате", "калинкове", "коверцове" і "чичкате". Ці назви є народними, вони використовувалися вишивальницями та жителями місцевості для позначення орнаментів, що вишивалися на сорочках.¹⁴¹

З кінця XIX - початку XX століття збереглися як жіночі, так і чоловічі сорочки, які були вишиті вовняними нитками — волочкою, "бав'єнком" і бавовняними — заполочню. "Бав'єнок" мав надто грубі нитки, якими було важко вишивати, їх потрібно було поділити на тонкіші, тому не кожна вишивальниця вміла користуватись ними. Згодом

¹³⁷ Перефразовано з: Сологуб, 2009.

¹³⁸ Перефразовано з: Шандро, 2005.

¹³⁹ Перефразовано з: Reutta, 2014.

¹⁴⁰ Перефразовано з: Шандро, 2005.

¹⁴¹ Перефразовано з: Косміна, 2023.

жінки перестали вишивати вовняними нитками, оскільки від прання сорочки кольорова волічка линяла і фарба розповзалася по всій сорочці. Вишивка спотворювалася і вся сорочка псувалася. Щоб уникнути цього, доводилося дбайливо прати сорочку — в холодній воді, лише влітку, і сушити її в спекотний вітряний день, щоб швидше висохла і фарби вишивальних ниток не мішалися між собою.¹⁴²

Майстрині завжди пильно підбирали різнобарвні нитки для вишивання. Колірна гама гуцульських вишивок являє собою особливу картину з яскравих і гарячих кольорів, які обведені чорним контуром, що виділяє контури візерунка. Вона містить червоно-жовту гама кольорів, яка є підсилена зеленими відтінками. В орнаментах гуцульських вишивках з невідомої причини дуже рідко використовували синій колір.¹⁴³

В гуцульській вишивці найпоширенішим є геометричний орнамент, який утворюється з простих прямих, скісних, ламаних, хвилястих і зубчастих ліній. Їхнє поєднання обумовлює утворення як простих, так і складних геометричних форм. Провідними бувають квадрати, які можуть бути рамковані прямими, одинарними, попарними, потрійними лініями, або вони можуть мати зубці, цятки, завитки чи меандри. Внутрішні площини цих квадратів заповнені хрестами, ромбами або розетками.¹⁴⁴

9.4 Закарпаття

Закарпаття здавна славиться своєю мальовничою природою, воно розташоване на південно-західних схилах і передгір'ях Українських Карпат. На північному заході й півдні область межує із чотирма країнами — Польщею, Словаччиною, Угорщиною та Румунією, а на північному і південному сході з Львівською та Івано-Франківською областями. Закарпаття було частиною Київської держави, а після її занепаду в XIII столітті, воно перейшло під угорську владу і залишалися під нею до кінця Першої світової війни. Між Першою та Другою світовими війнами Закарпаття входило до складу Чехо-Словацької республіки. У цей період в закарпатців відновилося українська національна свідомість.¹⁴⁵

Р. І. Пилип стверджує, що до XIX століття збереглася лише незначна кількість зразків закарпатського народного костюма, і на його основі практично неможливо провести повний аналіз та докладний опис одягу закарпатців. Художня вишивка від XIX ст. до першої половини XX століття була однією з найпоширеніших форм декоративно-ужиткового мистецтва на Закарпатті. Збереження великої кількості вишуканих взірців вишивки у фондових колекціях музеїв та приватних зібраннях свідчить про високий рівень художньої майстерності вишивальниць і широке застосування їхньої роботи

¹⁴² Перефразовано з: Шандро, 2005.

¹⁴³ Перефразовано з: Reutta, 2014.

¹⁴⁴ Перефразовано з: Шандро, 2005.

¹⁴⁵ Перефразовано з: Одарченко, Царинник, Пащак-Трач і Титла, 1992.

в побуті. Різноманіття типів та стилів вишивки у закарпатських українців має свої виразні особливості, які зумовлені культурними взаємовпливами та великою кількістю вишивальних осередків.¹⁴⁶

Протягом кількох століть на Закарпатті сформувалися чотири етнографічні групи українців: **гуцули, бойки, лемки та долиняни**. Деякі з них поділяються на кілька локально-територіальних груп (боржавські, хустські, тячівські, марамороські).

Це відображається у певних відмінностях в їхньому традиційному одязі і вишивці.¹⁴⁷

У вишивці **гуцулів** Рахівщини першої половини ХХ століття чітко виділяються чотири основні центри вишивання. У ясіньському вишивальному центрі геометричний орнамент розташовується у вигляді широких декоративних смуг, де переважають насичені жовто-оранжеві кольори. Богданському вишивальному центру характерні дрібні, геометричні, стилізовані квітково-рослинні орнаменти, які також вишиваються у широких смугах, але використовуються червоно-малинові, червоно-жовті та червоно-зелені кольори. Для рахівського стилю вишивання є типовим використання червоних, чорних і білих кольорів у геометричних орнаментах, і зелених, жовтих, оранжевих, червоних кольорів у стилізованих квітково-рослинних орнаментах.

У великобичківському вишивальному центрі одяг прикрашали геометричними, геометризаними та квітково-рослинними орнаментами реалістичних форм. Щільні смуги геометричних орнаментів на уставках вишивали червоними, чорними й білими нитками, а квітково-рослинні орнаменти реалістичних і стилізованих форм

— червоними, малиновими, жовтими, зеленими, білими та іншими кольорами.¹⁴⁸

Бойківські сорочки є старослов'янськими реліктами, які мають свої особливості. Серед них виділяється тунікоподібна сорочка з суцільним рукавом (безуставка), яка є характерною для східнослов'янських і неслов'янських народів. Вона вирізняється густими зборами (брижами) навколо шиї, розрізом пазухи з правого боку, в місці з'єднання переднього полотнища з рукавом або з боковим полотнищем. Поряд з цим типом тут шили й сорочки уставкові, де рукав поєднувався з плечовою частиною уставкою. Характерною особливістю бойківських жіночих сорочок є те, що їх шили переважно короткими («курті») і без підточки. Їх називали по-різному («плічата», «опліча», «рубатка», «рубатьє»). Серед визначальних рис бойківських сорочок є декоративне оздоблення - збирання в брижі. Біля горловини та зап'ястя полотно сорочки щільно збирали в дрібні складки, які утворювали орнаменти. На брижах вишивали геометричні узоривовняною ниткою. Крім цього, у жіночих сорочках також вишивали хрестиком уставки, комірці та манжети. Сорочки вишивали домашніми пряденими нитками натурального кольору, а пізніше почали додавали нитки чорного кольору. У високогірних районах Бойківщини популярною була вишивка чорними або темно-коричневими нитками з невибіленої вовни, тоді як у підгірних і низинних частинах вишивали червоними та синіми нитками як доповнення до чорного орнаменту. У східних районах Бойківщини популярною була багатоколірна вишивка

¹⁴⁶ Перефразовано з: Пилип, 2012.

¹⁴⁷ Перефразовано з: Набрут, 2020.

¹⁴⁸ Перефразовано з: Пилип, 2015.

з квітковими мотивами, виконана «хрестиком» і «гаптуванням», особливо на верхніх частинах сорочки.¹⁴⁹

Для закарпатських **лемків** типові як довгі, так короткі жіночі сорочки «опліча», які виготовлялися з домотканого полотна з коміром-стійкою та морщенням біля коміра і верхній частині рукавів, низ яких закінчуються манжетами. Важливо відзначити, що у лемківських селах верхів'я Ужа у XIX ст. розріз жіночих сорочок, як і у бойків, робили ззаду на спині, а у селі Зарічево - спереду. З початку XX ст. широко використовуваною була хрестикова вишивка, а у 20-30-х роках XX ст. стала популярною вишивка гладдю. До початку XX ст. у вишивці на одязі лемків переважали геометричні орнаменти (трикутники, ромби, хрести, кривульки, розетки)

і геометризовані рослинні орнаменти (геометризовані квіти, листочки, галузки), обидва види компонувалися у стрічки. При оздобленні плечиків рукавів часто комбінували геометричні та стилізовані квітково-рослинні мотиви, які вишивали хрестиком чи лічильною низинкою. З 30-х років XX ст. став поширюватися квітково-рослинний орнамент реалістичних форм (дерево життя, вазони, квіти, листочки, пуп'янки), який створював доцентрово-замкнуті композиції. Колорит вишивки лемків у першій половині XIX ст. був однобарвним ("білим по білому"), з середини XIX ст.

— однобарвним білим, червоним чи синім, а з 20-х років XX ст. став поліхромним.¹⁵⁰

У народній вишивці **долинян** домінують геометричні та стилізовані квітково-рослинні орнаменти, зображені у вигляді вузьких орнаментальних смуг. З початку XX ст. ці елементи часто використовувалися в поєднанні для оздоблення сорочок та скатертин. У другій половині XIX ст. у місцевій вишивці використовували білі нитки, які поєднували з червоними, синіми чи світло-оранжевими. З настанням XX ст. вишивка стала різнобарвною: геометричні орнаменти виражалися білими, червоними та синіми відтінками, тоді як у стилізованих квітково-рослинних мотивах переважали червоні, бордові, рожеві та блакитні кольори. Однією з особливостей місцевої вишивки є практична відсутність чорного кольору. У жіночому одязі долинян з перечинсько-березнянського етнографічного району були популярні довгі та короткі сорочки з короткими рукавами («опліча») та блузки міського крою. З кінця XIX до початку XX ст. тут широко використовувалася вишивка «хрестиком», якою декорували геометричні й стилізовані квітково-рослинні мотиви. У вишивці жіночих сорочок домінували червоні та чорні кольори, а з 20-х років XX ст. стала широко відомою багатоколірна вишивка, яка особливо виразно проявилася у вишивці «гладдю» квітково-рослинних орнаментів.¹⁵¹

¹⁴⁹ Перефразовано з: Болтарович, Будзан, Гарасимчук і Гонтар, 1983.

¹⁵⁰ Перефразовано з: Пилип, 2012.

¹⁵¹ Перефразовано з: Пилип, 2015.

9.5 Буковина

Буковина — це історико-географічний регіон, розташований на кордоні України та Румунії. Територіально він простягається між середньою течією Дністра та головним Карпатським хребтом у долинах верхньої течії Пруту та Сірету. За сучасними кордонами, частина Північної Буковини входить до складу України, а Південна Буковина — до Румунії. У давнину на землю Буковини прибуло плем'я тиверців, яке було приєднане до Київської держави за князя Олега. Після занепаду держави у XIII столітті, Буковина стала частиною Галицько-Волинської держави. У кінці XIV століття князівство Молдавії підкорило цю територію, а в невдовзі вона потрапила під владу Османської імперії. У 1772 році, Буковина була приєднана до Австро-Угорщини. Попри довгі століття відокремлення, мова та побут населення залишилися незмінними, вони залишилися схожими до сусідських подолян. Однак, одяг буковинців має певні відмінності, він до сьогодні зберіг деякі елементи візантійського орнаменту.¹⁵²

З середини XIX століття вишивальниці Буковини розпочали використовувати бісерне оздоблення окремих елементів вишивки, і саме в буковинському краї (зокрема в Кіцманщині, Борщівщині, Заставнівщині, Глибоччині) ця практика стала поширеною. Вироби, оздоблені вишивкою з бісеру, вражають своєю яскравістю та святковим виглядом. Серед орнаментів найбільш вживаними є рослинні, а саме барвисті квіткові орнаменти. Важливо відзначити, що в буковинській вишивці прийнято вишивати лише ті квіти, які є традиційними для буковинського регіону.¹⁵³

На Буковині носили два види сорочок. ««Буденки» — це такі сорочки, які одягали у будній день. У них також ходили і на поле — вишиванки з невеличкими орнаментами, квіточками на рукавах. «Святкові» — більш урочисті та нарядні. На них широкі візерунки, пишні квіти, майже все погруддя та рукави «забиті» узорами»¹⁵⁴ — стверджує майстриня Марія Степанівна Гаврилюк.

На Буковині, як і в інших регіонах України, рукави сорочок прикрашають пишними вишивками. Рукав може прикрашатися трьома способами. Верхня частина рукава вишивається «хрестиками», «обкидкою» і «ланцюжком» з використанням різнокольорових ниток, іноді з додаванням ниток золотого або срібного кольору. Середня частина рукава виконується «морщинкою», вона є аналогічною вишивці Поділля. Нижня частина — «хрестиком» і «стебнівкою» вишиваються скісні смуги.¹⁵⁵

¹⁵² Перефразовано з: Одарченко, Царинник, Пащак-Трач і Титла, 1992.

¹⁵³ Перефразовано з: Герегова, 2009.

¹⁵⁴ Цитувано: ГАВРИЛЮК, Марія. Буковинська вишивка: відомий на всю Україну бренд. In: Chernivchanka info [online] 29.5.2020. Взято з: <https://chernivchanka.info/uk/articles/bukovinska-vishivka-vidomij-na-vsyu-ukrayinu-brend>.

¹⁵⁵ Перефразовано з: Одарченко, Царинник, Пащак-Трач і Титла, 1992.

9.6 Борщівщина

Борщівщина — район Тернопільської області, відомий своїми краєвидами, печерами та видатними особистостями. Віддавна особливою візитівкою цього краю є борщівська вишиванка — сорочка, яка вишивається чорними нитками. Вишиванка з Борщівщини виділяється різноманіттям вишивальних технік, таких як «колодка», «кучерявий стіб», «низинка», «хрестик», «гаптування», «гладь», «ланцюжок», «настилування», «мережка», «верхоплут», «поверхниця», «гачкування» та «стебнівка». Найціннішою технікою є «колодка», якою зашивали тло візерунків на уставках. Найстаріші зразки вишивки, які збереглися до наших часів у приватних і музейних колекціях, датуються кінцем XIX століття. Тоді сорочки виготовляли на домотканому конопляному полотні, а пізніше почали використовувати льон, штапель, поплін та інші фабричні тканини.¹⁵⁶

Виникнення борщівської вишивки супроводжується цікавими оповідями й легендами, багато з яких мають сумний і навіть трагічний зміст. За старовинними розповідями, в XV–XVIII ст. на Борщівський край постійно нападали татарські та турецькі завойовники. Під час одного з таких нападів у кількох селах цього району загинули всі чоловіки, а жінки, оплакуючи свою долю, склали присягу, що наступні кілька поколінь їхніх родів будуть носити траур за загиблими. Вишиванки з густими чорними візерунками стали обов'язковим одягом на всі урочистості, включаючи весілля та інші свята. І лише після 20-30-х років минулого століття, коли закінчився термін присяги, жінки знову почали використовувати яскраві життєрадісні кольори у вишивці замість чорної вовни.¹⁵⁷

Існує ще одна легенда, яка розповідає про страшну хворобу, яка колись панувала в цих краях і вражала тільки жінок. Щоб захистити себе від цієї недуги, вони вишивали свої сорочки чорними нитками, вірячи, що це може обдурити смерть. Також існує легенда, що в одному з сіл проживала дуже приваблива та працьовита дівчина. Вона закохалася в самовпевненого та заздрісного коваля. Коли вони готувалися до весілля, то в село приїхав польський пан зі своєю дочкою. Коваль вирішив залишити бідну дівчину й одружитися з панночкою, щоб бути ближче до панського оточення. Панночка з батьком пізніше покинули село, а коваль помер у самоті. Щоб висловити своє сумне співчуття за долею дівчини, селяни почали носити вишиванки з чорними візерунками, і з часом ця традиція поширилася і межі їхнього села.¹⁵⁸

Борщівську сорочку легко впізнати за кроєм, використанням конопляного полотна, вовняних ниток (відомих як волічка) і багатим орнаментом на рукавах. У деяких виробках вишивка повністю покривала рукав, створюючи враження фактури іншої тканини. На рукавах, які були щільно вкриті вишивкою, можна виділити три зони візерунків: верхня частина (відома як уставка) була найбільш щільно вишита; трохи нижче розташовувалися нарукавні "морщинки" — смужки із вишитим орнаментом

¹⁵⁶ Перефразовано з: Гуляєва, 2021.

¹⁵⁷ Перефразовано з: Чорній, 2018.

¹⁵⁸ Перефразовано з: Гуляєва, 2021.

іншого виду; зап'ястя і частина рукава над зап'ястям прикрашались іншим візерунком. За композиційним та декоративним оформленням, стилем вишивки та колоритом можна було визначити, з якої конкретної місцевості, роду чи громади походила вишивальниця жінка. Розрізняються два види борщівської вишиванки: повсякденна — з візерунками на комірці та манжетах, і святкова — з вишивкою на комірці, грудях, спині та вздовж усього рукава. На борщівських вишиванках в комбінації з чорним кольором можуть зустрічатися й інші кольори. Саме вони можуть розповісти про походження вишивки. Наприклад, вишневий колір використовували в селах Юр'ямпіль, Шишківці, Королівка; фіолетовий — в Борщів, Іване-Пусте, Стрілківці; зелений — в Шупарці; синій — в Кривче, Гермаківці, Ниврі.¹⁵⁹

9.7 Поділля

Поділля є історико-географічною областю, яка включає територію сучасних Вінницької, частини Хмельницької та Тернопільської областей, а також прилеглі території Київської, Житомирської, Черкаської, Миколаївської та Кіровоградської областей. Цей регіон славиться мальовничою природою і родючим чорноземом, який добре підходить для вирощування конопель, які слугували матеріалом для виготовлення полотна. Також в цих областях використовували лляне полотно, однак конопляне полотно було більш тугим і краще підходило для вишивання одягу. У ХІХ ст. для вишивання використовували вовняні, конопляні та лляні нитки, які виготовляли власноруч. Цей трудомісний процес складався з виготовлення тонких і рівних ниток із високоякісних волокон льону і конопель. Нитки пряли тонко і рівномірно, щоб вони легко проходили через голку і гарно лягали на тканину. Потім нитки білили, фарбували та обробляли жиром або воском. Для фарбування використовували натуральні барвники, такі як кора дуба, вільхи, цибулиння і ягоди бузини. З середини ХІХ століття почали використовувати також вовняні, бавовняні, шовкові нитки та бісер, які довозили з інших країн.¹⁶⁰

Однією з основних технік на Поділлі є «низь», яка вишивається з вивороту, надаючи вишивці характерну фактуру. У східному Поділлі часто використовується «низь замкова», яка відрізняється широкими лініями та повністю заповненими вишивкою областями. Також у східно-подільських сорочках використовується техніка «виколювання», яка в поєднанні з «настилуванням» надає сорочкам ажурного вигляду. Подальшим розвитком виколювання є техніка «вирізування», яка на Поділлі на відміну від інших регіонів, виконується кольоровими нитками. Поширеним є «сліпе вирізування», коли "віконця" між вишитими качалочками не вирізаються,

¹⁵⁹ Там теж.

¹⁶⁰ Перефразовано з: Svarga, 2023.

а заповнюються різнокольоровими нитками й можуть оздоблюватися технікою «штапівка». Використання «сліпого вирізування» допомагає уникнути непотрібної прозорості одягу.¹⁶¹

Особливістю подільської сорочки є суцільні рукави з манжетами та вирізом ший, який завершується обшивкою, а іноді вираженим коміром. Нижній край рукавів прикрашається декоративним стібком. Сорочки з Поділля також мають "погрудки" — вузькі смуги вишивки по обох боках пазухи, які простягаються від коміра до низу, часто цей візерунок повторювали в задній частині сорочки — на спині. Основна композиція вишивки зазвичай буває розташована на уставках, морщинках та внизу рукавів. Морщинка — це смуга вишивки між уставкою і рукавом, іноді іншого кольору, оформлена іншим стібком. На рукавах вишивка зазвичай розташовується скісними смугами або у шахматному порядку.¹⁶²

В цьому регіоні вишивали орнаменти чорним кольором, який часто доповнювали темно-вишневим або червоним кольором у різних пропорціях, рідше використовували жовтий, зелений або поєднання червоного з синім, теплі та холодні відтінки коричневого. Для підсилення ефекту візерунка часто додавали золоті та срібні нитки (Svarga, 2023).

Подільський рушник — це вишитий відрізок домотканого полотна, який має довжину від 1,5 м до 2,5 м і ширину від 0,25 м до 0,45 м. Вишивка на рушнику має чітко обмежену просторову межу і зазвичай має форму квадрата або прямокутника. На відміну від полтавського рушника, де вишивка покриває майже всю поверхню полотна, в подільському рушнику візерунок не виходять за межі верхньої умовно лінії. Іноді візерунок обрамлений орнаментальною стрічкою. Орнаменти на рушнику виконували рахунковими техніками, такими як «лиштва», «штапівка» або їхнім поєднанням. Ці техніки роблять візерунки двобічними та графічно чіткими. Рушники зазвичай вишивалися фарбованою вовною, але іноді використовувалися і заполоч. Колірна гама візерунків різноманітна. У кінці XIX століття переважали поєднання синьо-червоного або червоно-чорного кольорів, що було обумовлено використанням натуральних барвників. У XX столітті, особливо в післявоєнний період, почали широко застосовувати яскраві різнокольорові хімічні барвники.¹⁶³

Серед орнаментів найпоширенішим є ромб. Він зустрічається в різних варіаціях, часто може бути доповнений гачками. Найчастіше ромб (особливо з крапками) пов'язується з засіяною землею, родючістю. Ще одним поширеним мотивом є S-подібний знак, який часто в народі називають "вужем". Цей символ пов'язують з образом змії, яка символізує мудрість. Також часто зустрічається мотив хреста та його варіант з гачками або свастикою. Подільська свастика часто має форму ромба з гачками по кутах, які бувають загнуті в одному напрямку. Вважається, що свастика символізує сонце. У вишитих орнаментах подільських сорочок часто можна побачити елемент, що нагадує роги тварини, таких як барана, бика або оленя. Цей елемент

¹⁶¹ Перефразовано з: Єрмакова, 2016.

¹⁶² Перефразовано з: Одарченко, Царинник, Пащак-Трач і Титла, 1992.

¹⁶³ Перефразовано з: Є. Причепій і Т. Причепій, 2007.

використовується в орнаментах у багатьох варіаціях і є символом сили, влади та плодючості (Єрмакова, 2016).

9.8 Київщина

До Київщини відносяться такі місцевості: Київ, Канів, Біла Церква, Богуслав, Васильків, Ірпінь, Переяслав Хмельницький, Фастів, Чорнобиль, Яготин. Вишиваний одяг центрально-київського регіону, має особливий характер. Північно-київський одяг має риси поліського одягу, а південно-київський - полтавського.¹⁶⁴

Основним матеріалом для вишивки на Київщині були червоні та сині кручені бавовняні нитки, які називали заповоч. На початку ХХ ст. сині нитки замінили чорними, тому що вони швидко втрачали колір. Сорочки в цьому регіоні виготовляли з різних тканин, таких як бавовняна, конопляна та лляна. Однак незмінним залишався колір сорочки — білий, тому що саме на білосніжному полотні чудово виражалися коралово-червоні орнаменти. Іноді використовували чорні нитки, які створювали контраст та підсилювали вишивку червоного кольору.¹⁶⁵

Однією з ключових відмінностей у вбранні центрального регіону був його фасон. Вишиванки Київської області мали вільний крій з широким подолом, які прикрашалися специфічним орнаментом у вигляді зубців. Жіноча вишиванка цього регіону відрізняється пишними рукавами, зібраними біля плечей, з неглибокими вирізами та підшитими подолами. Чоловічі вишиванки, навпаки, мають більш стриманий дизайн з низьким коміром і широкими прямими рукавами, які часто завершуються манжетами. Особливість чоловічого вбрання полягає в застібці на шії за допомогою шовкового шнурка чи стрічки, які просуваються крізь дві петлі. Вишивкою прикрашали кінці рукавів, пазуху та комір. Старші люди на Київщині носили більш прості та стримані сорочки, які містили вишивку сірими чи блакитними нитками тільки на пазусі. Їхні вишиванки також відрізнялися відкладним коміром, складками біля шії та манжетами на рукавах.¹⁶⁶

На Київщині вишивали за допомогою різноманітних технік, серед яких були «вирізування», «лиштва», «зерновий вивід», «настилування», «набирування», «верхоплут», «штапівка» та «коса гладь». Найбільш вживаними були рослинно-геометричні орнаменти, такі як: цвіт хмелю, чорнобривців, троянд; виноградні грона, різноманітне листя, восьмипелюсткові розетки, ромби та квадрати. Завдяки вмілому поєднанню цих елементів створювали вишукані візерунки. Існували як загальні рослинно-геометричні мотиви, так і більш деталізовані варіанти, де можна було виокремити окремі рослини, такі як троянди, маки, грона винограду, хміль, чорнобривці.

¹⁶⁴ Перефразовано з: Одарченко, Царинник, Пашак-Трач і Титла, 1992.

¹⁶⁵ Перефразовано з: Козлик, 2018.

¹⁶⁶ Перефразовано з: Svarga, 2023.

Широко вживаною була також техніка «хрестик», яка стала дуже популярною завдяки рекламному ходу Генрі Брокара, засновника компанії «Товарищество Брокар и Ко», що займалася виробництвом парфумерно-косметичних засобів. Вони запаковували шматки свого мила у яскраві обгортки, на яких були надруковані схеми орнаментів для вишивання хрестиком. Мило від Брокара було за доступну ціну, а схеми вишивки виявилися надзвичайно простими.¹⁶⁷

Ще однією цікавою особливістю київської вишиванки була її унікальна прикраса — мереживо. Часто його пришивали до сорочки, розташовуючи на грудях, рідше на пазусі, рукавах чи подолі. Цей елемент вдало поєднували з традиційною українською вишивкою. В сьогоденні дні мереживо вважається виключно жіночою прикрасою, але в XVII-XIX ст. його використовували й в чоловічому одязі. Зазвичай такі сорочки носили молоді парубки на свята або урочисті заходи.¹⁶⁸

9.9 Полтавщина

Полтавщина є етнографічним регіоном, вишивка якого відображає локальні риси всієї Лівобережної України. Вона відрізняється великою кількістю та різноманітністю технік виконання, використанням старовинних орнаментальних мотивів і композицій, які частково втратили своє первісне значення в поєднанні з новими сучасними елементами. Однією з характерних особливостей вишивки цього регіону є поєднання геометричних, рослинних і рослинно-геометричних орнаментів.¹⁶⁹

Відомою по всій Україні є вишивка «білим по білому», яка виникла саме на Полтавщині.¹⁷⁰ При вишиванні «біллю» утворюється малюнок з високим рельєфом і світлотіньовим моделюванням. Залежно від напрямку світла, узор переливається відтінками різних кольорів, тому що відбиває або вбирає світло. Орнаменти даної техніки пригадують морозні візерунки.¹⁷¹

“Говорять, що її вигадали жінки, які взимку, сидячи біля вікна, спостерігали за візерунками, які на вікнах малював мороз. Потім вони їх переносили на полотно. Але це лише припущення”¹⁷² — розповідає майстриня Ніна Іпатій.

Сорочки Полтавщини вишиваються частіше всього білими нитками, але зустрічаються і вишиванки з використанням червоних, чорних або сірих ниток. Маніжки сорочок прикрашають візерунком, який виконується гладдю. Цей візерунок обводять чорними або кольоровими нитками. Більшість візерунків виконуються за допомогою техніки «лиштва», яка складається з різноманітних узорів, таких як:

¹⁶⁷ Перефразовано з: Грищенко, 2020.

¹⁶⁸ Перефразовано з: Svarga, 2023.

¹⁶⁹ Перефразовано з: Кара-Васильєва, 1983.

¹⁷⁰ Більше про дану техніку на ст. 12

¹⁷¹ Перефразовано з: Кулага, 2020.

¹⁷² Цитувано: ПАТІЙ, Ніна. Іпатій: Білим по білому – полтавські вишиванки. In: *Український інтерес* [online]. 18.5.2017. Взято з: <https://uain.press/interview/nina-ipatij-bilim-po-bilomu-poltavski-vishivanki-366099>.

«клинцева», «човникова», «хмельова», «сніжков», «яблучкова» та інші. Ще однією популярною технікою є «вирізування», яке може мати різні види, найчастіше використовується косе, клинчасте та орлове. Окрім названих технік, полтавські вишивальниці використовують і інші техніки, такі як «хрестик», «плутаний хрестик», «подвійний прутик», «зубчики», «мережка», «прутикова мережка», «виколювання», «довбанка», «верхоплут», «ляхівка» в один і більше рядів, «пухлики», «ланцюжки» й т.д.¹⁷³

Полтавська вишивка відрізняється ніжною кольоровою гамою. Основний художній ефект полягає не в розмаїтості кольорів та їх поєднанні, а в співвідношенні пастельних відтінків, таких як блакитний, коричневий, зеленуватий, сірий та білий — саме вони є найпоширенішими на Полтавщині.¹⁷⁴

Особливе місце в українській культурі посідають полтавські рушники, тому що саме вони бувають часто представлені на різноманітних художніх виставках. На рушниках даного регіону переважають рослинні орнаменти, а саме дерево життя, іноді також зустрічаються зооморфні орнаменти — зображення різноманітних птахів. Вздовж рушника виконують обвідки рослинним орнаментом, а краї прикрашають плахтовим закінченням. Рушники вишивають зазвичай так званими рушниковими швами, які вишивають нитками червоного кольору. Орнаменти на рушнику також виконуються в червоному кольорі, іноді з вкрапленням синього кольору. Розквіт гаплувального мистецтва в XVII-XVIII ст. є представлений і у вишивці полтавських рушників, на яких вишивали орнаменти винограду, виноградної лози або пишних квіткових декорацій. Техніка виконання цих вишивок — імітація технік золотого шитва «в прикріп» та «за лічбою», які виконували золотими та срібними нитками.¹⁷⁵

Великої популярності на Полтавщині набули вишивані жіночі та чоловічі сорочки. Особлива увага приділяється вишивці уставки, рукавів та манишки, а менша — вишивці поділу, пазухи і манжетів. Композиція уставки — це горизонтальна смуга, орнамент якої складається з прямих і скісних ліній та з розміщених поміж ними геометричних фігур. Рукав сорочки оздоблюється пишно, тому що від особливостей орнаменту залежав характер вишивки. Об'ємніший орнамент зазвичай розміщувався у верхній частині рукава. Для полтавських сорочок є характерне використання відбіленої лляної або конопляної нитки. Раніше сорочки вишивалися рахунковою вишивальною технікою, такою як «лиштва», «вирізування», «мережка», «штапівка», «прутик», «зерновий вивід». Зміни в селянському та міському житті призвели до нового підходу в вишивальницькому мистецтві. Рахункову техніку почали змінювати вишивкою за малюнком, нанесеним за допомогою трафарету. Орнамент почав набувати самостійного звучання і справляє враження, що ніби він відривається від полотна.¹⁷⁶

¹⁷³ Перефразовано з: Тимченко, 2016.

¹⁷⁴ Перефразовано з: Кулага, 2020.

¹⁷⁵ Перефразовано з: Прищенко, 2019 і Фурман, 1982.

¹⁷⁶ Перефразовано з: Фурман, 1982.

9.10 Слобожанщина

Сучасні території Харківської, Сумської, Луганської та частини Донецької областей ще кілька століть тому відомі були під назвою "Слобідська Україна" або "Слобожанщина". Ці землі були заселені плем'ям сіверян за часів Київської Русі.

У XVII ст. сюди прийшли вільні козаки і почали будувати свої поселення — слободи. Попри те, що Росія робила все можливе, щоб відсунути кордони Слобожанщини якнайдалі на захід (частини сучасних Воронежської, Білгородської та Курської областей також колись належали до Слобідської України), їй не вдалося знищити елементи народної культури цього етнографічного регіону. Відчутний вплив Гетьманщини на заході та козацького Запоріжжя на півдні не лише допоміг Слобожанщині, а й сприяв розвитку її власних особливостей у культурі.¹⁷⁷

На слобожанському рушнику переважає рослинна орнаментика, зокрема орнамент дерево життя. По боках "дерева" або на його гілках часто вишивають парні птахи або тварини, які символізують парність життя. Під "деревом" виконують зигзагоподібний орнамент або меандр, який є символом підземної води. Іноді вишивають квіти з перевернутими донизу голівками, що символізують підземний світ. Над "деревом" іноді вишивають мотиви зірок, які символізують зоряне небо. Рушники вишиваються хрестиком та мережкою. Найпоширеніші кольори — червоний з чорним або червоний з синім. Особливо відомими є рушники, які виготовляються в селі Кролевець на Сумщині. Кролевецькі рушники приваблюють своєю святковістю і красою орнаментів, вони виразно контрастують червоним кольором на білому полотні.¹⁷⁸

Основою святкового і буденного одягу цих областей була сорочка, яка прикрашалася відбіленими або невідбіленими лляними нитками й виконувалася технікою «білим по білому». Названа техніка вишивки могла доповнюватися ажурною технікою — «мережкою», їхнє поєднання створювало вишуканий та елегантний виріб. На жіночих сорочках вишивали й мережили рукави, вставки та подоли, які виднілися з-під поясного одягу — плаhti. Мережані подоли вважалися характерною особливістю одягу Слобожанщини. Луганські сорочки відзначалися унікальною самобутністю порівняно з сорочками інших регіонів, оскільки деякі з них мали оригінальне оздоблення у вигляді стрічки вишивки, яка простягалася вздовж рукава зі спини.¹⁷⁹

З другої половини XIX століття прослідковується часте використання у вишивці кольорової заплочі, спочатку червоного, а згодом і чорного кольору. Нитки для цієї вишивки почали фарбувати вдома спочатку природними барвниками, а згодом — аніліновими. Яскравий червоний колір отримували з перестиглих ягід жостеру, материнки, листя дикої яблуні та соку лохини, який змішували з молоком. Чорний

¹⁷⁷ Перефразовано з: Тимченко, 2016.

¹⁷⁸ Перефразовано з: Ellenvil, 2010.

¹⁷⁹ Перефразовано з: Денисюк, 2023.

колір виготовляли з відвару вільхової чи дубової кори та коренів кінського щавлю. Для стійкості барвники закріплювали природними кислотами — оцтом, сироваткою або овочевими розсолами з капусти, буряків та огірків.¹⁸⁰

Донецька вишивка відрізняється від інших своєю теплою гамою кольорів. В ній було багато сонячних відтінків, особливо червоного. Орнаменти на ній були яскраві, чорно-червоні, виконані на білому полотні. Якщо використовувалися рослинні мотиви, то це були пишні квіти, композиційні поєднання квітів і різноманітні дерева. Також вишивали птахів, особливо на весільних рушниках. На Донеччині вишивали різними техніками, окрім «яворівки» та «низинки». Вишивкою оздоблювали рукави, рідше коміри та поділ.¹⁸¹

У Харківській області майстрині доповнювали вишивку невеликою кількістю зеленого кольору, який відтінював та підсилював інтенсивність червоного кольору. До наших днів збереглося багато вишитих сорочок з Луганщини та Донеччини, виконаних у відтінках синьо-червоного та сіро-червоного кольорів. Загалом вважається, що поєднання синього і червоного кольорів з'явилося в народній вишивці значно раніше, ніж комбінація чорного і червоного, оскільки в раніше не існувало природних барвників, які могли б утворювати чорний колір.¹⁸²

Промисловий розвиток України у ХХ ст., зокрема у Слобожанському регіоні, сприяв появі широкого асортименту якісних мануфактурних тканин, таких як крепдешин, креп-жоржет, файдешин, атлас, муар, маркізет, тафта, вовна, оксамит, плюш, сукно, люстрин, молескін, ситець з малюнками, вовняної та напіввовняної мануфактури. Збільшилася ширина тканин, змінилися особливості крою одягу, поліпшилася технологія шиття, з'явилися нові стилі та силуети одягу, а також різноманітні види оздоблення. Швидке зростання промисловості сприяло зростанню населення міст та промислових центрів, також це мало вплив на сільські місцевості, де також відбулися зміни в одязі та образі селян. Водночас спостерігалось використання традиційного одягу з елементами міщанського костюма, з'явилися нові види костюмів та орнаментально-колеристичні композиції в оздобленні одягу.¹⁸³

9.11 Запоріжжя

Широко відомою по всій Україні є чоловіча чумацька сорочка, що виділяється своїми широкими рукавами та вишивкою на комірі. Цікаво, що такий дизайн рукава використовувався як своєрідний сигнал під час переправи через дніпровські пороги. Комір такої сорочки зазвичай вишивали «лиштвою», пазуху — «вирізуванням», а рукава прикрашали комбінацією «лиштиви» та «визірування». У Запорізькій області використовувались всі основні геометричні орнаменти та їх поєднання: кола, як символ

¹⁸⁰ Там теж.

¹⁸¹ Перефразовано з: Понятишин, 2020.

¹⁸² Перефразовано з: Денисюк, 2023.

¹⁸³ Перефразовано з: Попова, 2020.

сонця, в межах яких розташовувалися розетки, складені з ромбів; ромби — могли бути одиночними орнаментами, поділеними на частини, а іноді з крапкою в центрі.¹⁸⁴

9.12 Херсонщина

Херсонщина — це земля родючих чорноземів, безкрайніх полів жита, кавунів і соняшнику. Тому ще з середини XIX ст., як на жіночих, так і на чоловічих сорочках домінує рослинний орнамент. Оскільки саме родюча земля є головним багатством краю, одним з найпоширеніших орнаментів є днонво життя, яке символізує праматір — Матір-Землю. Також часто зустрічаються символічні зображення тварин, таких як зозуля, півень, кінь та олень. Традиційно для херсонських вишивок використовували чорні нитки. Популярною є вишивка «білим по білому», яка надає виробам особливого шарму та вишуканості.¹⁸⁵

9.13 Одещина

Одещина — це особливий регіон нашої країни, де зустрічаються різні культури та народи. Крім українців, тут проживають болгари, греки, татари, гагаузи, молдавани, росіяни. Тому на одеських вишиванках можна побачити не тільки українські мотиви, але й молдавські або румунські. Вишиванки виготовлялися з бавовняного полотна. На них вишивали природні орнаменти (рослини, птахи), які несли в собі закодований зміст про походження, а також геометричні орнаменти - ромби, квадрати та лінії, які символізували сили природи.¹⁸⁶

Одеські вишиванки відрізнялися особливим шиттям рукавів, які розширювалися донизу завдяки "пухликам" — тонким складкам, розташованим нижче плечового шва. Нижня частина рукава була прикрашена вишивкою «хрестиком», а манжети вишивалися та стягувалися тонкою стрічкою, щоб утворювалися складання. Крім того, краї рукавів, горловину та поділ сорочки прикрашали тонким рубчиком або вишивкою хрестиком, щоб орнамент з усіх боків захищав людину від злих сил. Майстрині з Одеської області вишивали нитками чорного, червоного, жовтого і синього кольору. Найоб'ємнішу частину орнаменту розміщували на середній частині рукава. Зазвичай візерунок складався з двох або трьох рядів.¹⁸⁷

¹⁸⁴ Перефразовано з: Понятишин, 2019.

¹⁸⁵ Перефразовано з: Чернов, 2024.

¹⁸⁶ Там теж.

¹⁸⁷ Перефразовано з: Сорокіна, 2023.

9.14 Крим

Кримськотатарська вишивка є унікальним явищем світової культури, вона є тісно пов'язана своєю тематикою та символікою з багатою історією Криму та всіма цивілізаціями, які пройшли через ці землі — скіфською, античною, візантійською та тюркською. Усі вони залишили свій слід в історії корінного народу Криму – кримських татар, і цей слід особливо виразно проявляється у вишивці.¹⁸⁸

У вишивці кримських татар існує 10 видів візерунчастого шиття, з яких виділяються 6 основних:

1. «Татар ішлеме» — це глуха двостороння гладь, що використовує близько 60 різних швів, виконуваних крученими нитками з натурального шовку, а також золотими та срібними по поверхні тканини.
2. Напівпрозоре двостороннє шиття «Есап ішмеле», яке використовується для заповнення великих просторів тканини.
3. «Теллі» — шиття виконується золотою або маленькою срібною пластиною, де основні фрагменти виконуються срібними чи золотими нитками, готовий витвір досконало виглядає як з лицьового, так і з виворітного боку.
4. «Михлама» — це одностороння вишивка по оксамиту, вишивка виконується металевими, золотими або золоченими мідними нитками.
5. «Букме» (шнурок, нитка) — золоту нитку скручували в декілька шарів до досягнення необхідної товщини, після чого її наносили на тканину і закріплювали знизу за допомогою іншої нитки.
6. «Каснак» (тамбурний шов) — вишивалося спеціальною голкою із заломленим кільцем по оксамиту або атласу. В більшості випадків використовувалися нитки того ж самого кольору, як колір тканини, лише іноді вишивали золотистими нитками.¹⁸⁹

Кримськотатарська вишивка відзначається ніжними кольорами, такими як рожево-зеленуватий та блакитно-жовтуватий. У вишивці створюється візуальний ефект рухливості орнаментів завдяки чергуванню кольорів. Символіка вишивки різноманітна, проте кримськотатарська вишивка відзначається особливо виразною рослинною тематикою. Зображення звірів часто поєднуються з квітами, деревами та плодами, характерними для Кримського півострову. У вишивці часто зустрічаються символи-

¹⁸⁸ Перефразовано з: Чурлу, 2016.

¹⁸⁹ Перефразовано з: Опанович, 2023.

обереги у вигляді трикутника, зображеним у вигляді трьох листків або трикутної вази. Поширеним є орнамент «дерево життя» та образ півня, який символізує перемогу добра над злом. Також використовується мигдалеподібний візерунок бадем, який вказує на готовність жінок до подружнього життя.¹⁹⁰

¹⁹⁰ Перефразовано з: Тимченко, 2016.

10 ВИСНОВКИ

Вишивка є невід'ємною складовою української культури. Протягом багатьох століть вишивальниці експериментували з різними матеріалами, кольорами та дизайном, розвиваючи та удосконалюючи своє мистецтво. Вони черпали натхнення з навколишнього світу, інспірувалися і переймали зразки вишивок з різних епох та культур.

Вишивкою оздоблювали, рушники, скатертини, серветки, наволочки для подушок, фіранки, килими. Ці предмети використовувалися не лише як декоративні прикраси для надання хаті святкового, урочистого та національного вигляду, але як обереги та для проведення традиційних ритуально-обрядових дійств. Серед усіх згаданих виробів, рушнику належить найпочесніше місце. Його використовують в різноманітних життєвих обрядах, він є символом важливих моментів і переходів в житті людини.

З вишитим рушником приходили в хату, де народилася дитина, для того щоб вшанувати немовля і побажати благополуччя та процвітання їй та її батькам.

З рушником матері проводжали своїх синів в далеку дорогу. Жінки, відправляючи своїх чоловіків на війну, давали їм вишиті рушники як символ захисту та оберегу. Коли сватали дівчину, вона погодившись, подавала рушники сватам, які перев'язували їх собі через плече поплід ліву руку. Без рушників не обійдеться українське весілля, його стелять під ноги або пов'язують ними руки наречених, також на рушнику молодим вручають коровай.

З хлібом і сіллю на рушнику зустрічають поважних гостей. Гарно оздобленими рушниками накривають кошики з паскою на Великдень. З ним також проводжають померлих в останню путь.

Вишивана сорочка стала символом української ідентичності, патріотизму та національної гордості. Для багатьох українців вона виступає не лише як елемент одягу, а й як засіб вираження своїх національних та культурних переконань. Колись вишивані сорочки були невід'ємною складовою повсякденного одягу наших предків. Вони виконували не лише естетичну роль, але також були практичними, тому що забезпечували комфорт під час роботи на полі або вдома, захищали від холоду або спеки та мали символічне значення як обереги. Також вона була оберегом і з нею було пов'язано багато різних вірувань, наприклад: «Не можна продавати свою сорочку, бо продаси щастя».

Приблизно в другій половині XIX ст. вишивані сорочки поступово перестали бути елементом повсякденного одягу українців. Це було пов'язано з рядом історичних, соціальних і культурних змін, які відбулися в той період: індустріалізація, вплив західної моди та соціальні зміни, які призвели до зміни способу життя та поглядів суспільства. Вишиванка стала символом традиційного вбрання для українців. Її почали одягати на національні свята та урочисті церемонії, такі як похорони, військові та релігійні обряди як символ національної гордості та патріотизму. На родинні свята, весілля, хрестини, ювілеї та інші урочистості як символ національної ідентичності.

У 2006 році в Україні виникло особливе свято — День вишиванки, яке ініціювала Леся Воронюк, студентка історичного факультету Чернівецького національного університету. Вона запропонувала своїм товаришам по групі обрати день і прийти на лекції у національному вбранні. Цю ідею підтримали не лише студенти, а й викладачі.

Ця ідея відразу здобула популярність, а з часом стала традицією, яка розповсюдилася по всій країні. День вишиванки став чудовою можливістю для українців виразити свою національну гордість та об'єднатися навколо спільної ідеї. Він також підкреслює важливість збереження української культурної спадщини та традицій.

Після вторгнення російських військ в Україну у 2022 році, спостерігається зростаючий інтерес до вишиваних сорочок. Українці одягають вишиванки для вираження своєї ідентичності і збереження своєї культурної спадщини. Зростаючий інтерес до вишиванок спостерігається не лише в Україні, але й у різних країнах Європи. Люди з різних країн одягають вишиванку, щоб висловити через неї своє негативне ставлення до військового конфлікту та підтримку України в цей важливий період. Це свідчить про те, що вишиванка стала символом не лише національної гордості, але й міжнародної підтримки.

Сергій Курочкін, засновник «ВишивУбакс», почав створювати тактичні сорочки-вишиванки. Засновник фірми наголошує, що він бажає, щоб кожний воїн відчував себе не тільки воїном, а саме українським воїном. Кожний може придбати сорочку для себе, своїх рідних і близьких, 30% з кожного замовлення фірма передає на підтримку ЗСУ (сорочки можна переглянути за посиланням: <https://vishivubacs.in.ua>).

В Україні існує більше 15 дизайнерів та брендів, які створюють сучасні вишиванки. Дизайнери намагаються посилити інтерес до вишивки, вони намагаються передати збережені традиції в сучасному дизайні. Бренд «Foberini» (<https://foberini.com>) доримується традиційних технік вишивання і виготовляє вишивки вручну. Фірма «Varenyky Fashion» (<https://varenykyfashion.ua>) виготовляє традиційний одяг в етно-стилі, поєднуючи сучасні світові тренди з традиційною народною вишивкою. Дизайнерка Роксолана Богуцька, засновниця бренду «Roksolana Bogutsk» (<https://roksolanabogutska.com/en/>), оформлює вишивкою не тільки традиційний одяг, але і шкіряні вироби, які часто доповнює *інкрустацією металу* та бісером. Бренд «Птаха» (<https://ptaha.in.ua/dress>) створює жіночі сорочки і блузки, які ідеально підходять для повсякденного носіння. «Ryabokon Factory» (<https://rfactory.com.ua>) — бренд, який славиться стильними та ексклюзивними вишиванками з унікальним фасоном та гармонійним поєднанням кольорів. Вироби виготовлені з 100% натуральних тканин, що не лише відповідає сучасним модним тенденціям, але й надає високий рівень комфорту.

Українська вишивка або її елементи є відомими і серед світових брендів. “Обличчям” проекту сімейних цінностей бренду «Dolce & Gabbana» була українська сім'я

у традиційному вишиваному одязі. Одна з колекцій «Valentino» складалася з вишитого одягу у стилі гуцульської вишивки. Французький дизайнер Jean Paul Gaultie після подорожі в Україну, створив цілу колекцію вишиваного одягу за українським зразком.

Одна колекція вишиваного одягу бренду Gucci була дуже схожа на вишиваний одяг Поділля та Гуцульщини.

Українська вишивка не лише відображає багату культурну спадщину та історію нашого народу, але й має великий потенціал у сучасному світі моди та дизайну. Її популярність не знаходиться лише на рівні національного руху, але й привертає увагу світової аудиторії, яка цінує різноманітність та красу традиційних ремесел. За допомогою сучасних технологій та дизайнерського вміння українська вишивка продовжує розвиватися, зберігаючи свою унікальну ідентичність та привабливість для наступних поколінь.

Наприкінці, важливо пам'ятати, що українська вишивка - це не лише частина нашого одягу, але й частина нашої історії, культури та ідентичності. Вона зберігає в собі дух минулих поколінь і відображає красу та сили нашого народу. Тому кожна вишиванка є не лише предметом одягу, але й символом національного гордості та спадщини, який ми зобов'язані берегти і передавати майбутнім поколінням.

11 СЛОВНИК ВИШИВАЛЬНИЦЬКИХ ТЕРМІНІВ

Божок — рушники з зображеннями "божків" відображають стародавні українські вірування та релігійні практики через зображення язичницьких божеств або ідолів, таких як Перун, Дажбог, Макоша та інші.

Воздух — це велике покривало, яке використовується для покриття священних предметів, таких як чаша зі святою водою, причастя під час богослужінь.

Гольник — це спеціальна коробочка або футляр, де зберігаються голки для шиття.

Запаска - синонім фартуха, носить над передньою частиною спідниці або сукні, як додатковий елемент одягу для захисту або декоративних цілей.

Інкустація металу - це процес вставлення металевих деталей або вкраплення металу в поверхню матеріалу з метою створення декоративних або функціональних елементів.

Катапетасма - це велике покривало з зображенням подій страждання та воскресіння Христа, яке використовується у церковних обрядах, особливо під час великого п'ятниці та великодніх служб.

Нитничок - це маленький контейнер або ящик для зручного зберігання ниток, який часто має отвори або канали для витягування ниток.

Пектораль - це прикраса, яка носить на грудях. Буває виготовлена з дорогоцінних металів, таких як золото або срібло, і прикрашена дорогоцінними каменями, які можуть мати різні форми та візерунки.

Парчові тканини - це тканини, які виготовляються з парчі (тонка тканина зі шовку або вовни), що мають вишуканий та розкішний вигляд. Ці тканини часто використовуються для виготовлення вишуканих одягу, декоративних елементів і предметів внутрішнього оздоблення.

Плащаниця - це священне покривало, яке використовується у християнських обрядах, особливо в православ'ї та католицизмі. На плащаниці зазвичай є зображення Ісуса Христа, який лежить у гробі після його розп'яття.

Рушникові шви - це різноманітні вишивальні мотиви та орнаменти, які використовуються для прикрашання рушників. Вони можуть складатися з геометричних візерунків, рослинних та геометричних орнаментів.

Стібок - це завершений цикл процесу вишивання, коли нитка переплітається між двома проколами голки через тканину.

Тасьма - це стрічка або плоский полотняний матеріал виготовлений зі штучних або натуральних волокон, таких як бавовна, шовк, поліестер і т.д.

Тематичне панно - це велике полотно, на якому використовуються різноманітні мотиви, кольори та техніки вишивки для відтворення певної теми або сюжету. Це можуть бути різноманітні образи - від природних пейзажів до релігійних сцен, від абстрактних композицій до історичних подій.

Уставка - це вишита вставлена смуга або декоративний елемент, який розташовується на плечах жіночої сорочки.

Хоругви - це святкові прапори або стяги, які використовуються в релігійних церемоніях.

13 RESUMÉ

Tato bakalářská práce se zaměřuje na hlubší porozumění vývoje a významu výšivky v ukrajinské kultuře prostřednictvím zkoumání technik, ornamentů, barev a symboliky spojených s touto tradiční formou umění. Práce dále zkoumá estetický a kulturní význam ornamentů a motivů výšivky, a to jak ve vztahu k ukrajinské identitě, tak i k symbolice spojené s přírodou, mytologií a historií země. Dále se práce zabývá historií výšivky na Ukrajině, od prapůvodních počátků až po současnost, a sleduje, jak se techniky, motivy a symbolika v průběhu času proměňovaly a adaptovaly pod vlivem různých historických, kulturních a sociálních faktorů. Důraz je kladen na regionální rozmanitost výšivky v různých oblastech Ukrajiny, protože každá oblast má své tradiční techniky, motivy a styl, které odrážejí historický vývoj a rozvoj dané oblasti.

První kapitola popisuje historický vývoj vyšívání a jeho význam pro ukrajinskou kulturu. Výšivka má dlouhou historii a je doložena archeologickými nálezy a historickými daty. Je známo, že výšivka byla známa a vážená již před příchodem křesťanství na území Ukrajiny. První zmínkou o existenci výšivky jsou náramky zdobené složitým meandrovým ornamentem, který se později objevil i na oděvech pravěkých obyvatel Ukrajiny a stal se součástí ukrajinské výšivky. Z doby eneolitu existují potvrzení, že výšivka byla používána ke zdobení různých předmětů a oděvů mezi kmeny tripolské kultury. V kimmerské kultuře se výšivka stala důležitou součástí oděvů, které zdobily vlnité vzory a kompoziční prvky sestávající ze svastik a meandrů. Nálezy z kurganů skýtské a sarmatské kultury dekorativně zdobených oděvů různými ornamenty za použití zlatých nití a korálků potvrzují, že výšivka byla široce používána ke zdobení oděvů a textilií v těchto kulturách.

Výšivka hrála významnou roli i v kulturním dědictví Kyjevské Rusi. Po přijetí křesťanství Kyjevská Rus převzala z Byzance tradici vyzdobování chrámů a oděvů cennými látkami a drahými kameny. Na rozvoj výšivky měla velký vliv i lidová tvorba, která přijaté vzory doplňovala vlastním chápáním krásy. Nejrozšířenější bylo zlaté vyšívání, které se provádělo zlatými, stříbrnými nebo hedvábnými nitěmi. Výšivka se nejčastěji prováděla na atlasových, sametových a hedvábných tkaninách, doplněných barevnými hedvábnými nitěmi, perlami a drahokamy, čímž vytvářela svůj neopakovatelný vzhled.

Na konci XI. st. byla v Kyjevě založena vyšívací škola, která posloužila jako vzor pro další školy v kyjevských knížectvích. Poptávka po výrobcích církevního i domácího vybavení neustále rostla, což vedlo ke vzniku nových technik vyšívání, díky kterým výšivka získala nový vzhled a stala se více rafinovanou. V 17. století se Kyjev stal centrem obrození ukrajinské kultury a pod vlivem progresivního rozvoje začaly vznikat další centra zlatého šití.

Zlaté vyšívání sehrálo významnou roli ve vývoji církevního šití, které bylo velmi významným pro církevní účely. Během 16. a 17. století začala ukrajinská výšivka přijímat nové formy ovlivněné rozvojem lidového umění a vlivem západoevropského a východního umění. V průběhu 17. - 18. století došlo k rozkvětu církevního šití. Začaly se dovážet bavlněné, vlněné, hedvábné a krajkové látky. Vznikaly šicí centra a dílny. Velkou roli sehrál Kyjev, kde kláštery jako Voznesenský a Floriivský plnily velké objednávky. Existovalo velké

množství šlechtických dílen, kde ženy vyráběly různé věci pro domácí potřeby, jako jsou polštáře, ubrusy, peněženky, oblečení a obaly na nábytek.

Významným kulturním jevem 17. a 18. století byly korouhve, které byly používány jak pro církevní, tak i civilní účely. V 18. století vznikla nová technika vyšívání nazvaná "bílým po bílém", která se postupně rozšiřovala po celé Ukrajině. Na konci 18. století došlo ke zjevnému úpadku vyšívání v důsledku politiky Ruského impéria.

Od konce 18. století do 90. let 19. století bylo nejrozšířenější vyšívání korálky, které se provádělo podle schémat přivezených z ciziny. Tato forma vyšívání byla oblíbená především v aristokratických kruzích a využívala se k zdobení široké škály předmětů, od oděvů až po interiérové doplňky. Na konci 19. a na začátku 20. století došlo k další velké změně ve vyšívání - vyšívání křížkem, které bylo hlavně vnímáno jako ochranný prvek před zlými silami a bylo hodně používáno k ozdobení oděvů, obuvi, interiérů a dalších předmětů. Ukrajinská lidová vyšívka začala být systematicky dokumentována a zkoumána až na konci 19. století, kdy se začala považovat za umělecký projev, který stojí za uchování v muzeích.

Na začátku 20. století začaly v Ukrajině rozkvétat různé umělecké směry výtvarného umění, přičemž docházelo k aktivní spolupráci předních avantgardistů s lidovými řemeslníky.

V důsledku těchto vzájemných vlivů došlo k velkým strukturálním změnám spojeným s vznikem avantgardy — nového směru ukrajinského modernismu a později i suprematismu. Ukrajínští umělci při formování nového ukrajinského modernismu čerpali inspiraci z hrdinské epochy hetmanátu 17. a 18. století a období rozkvětu baroka.

V letech 1930–1950 se rozvoj ukrajinské kultury výrazně lišil od předchozích období. Socialistický realismus, zavedený ve všech oblastech kultury, udělal umění závislým na stálických pokynech a ideologických směrech. Tento přístup potlačil ostatní umělecké směry a učinil umělecký proces jednosměrným. Ukrajínští umělci hráli spíše roli vykonavatelů než tvůrců.

V období 1960–1980 se ukrajinským umělcům otevřely nové možnosti a výzvy. Snažili se najít nové cesty v umělecké tvorbě a vytvořit rovnováhu mezi lidovým a profesionálním uměním. Lidová tvorba, zejména vyšívání, prošla obdobím intenzivního rozvoje a obohacením novými motivy. Umělci se snažili vyjádřit svou kreativitu a individualitu prostřednictvím vyšívání, které se stalo oblíbeným uměleckým projevem.

Praktická část obsahuje detailní popis vybraných technik vyšívání, rozmanitých ornamentů, používaných barev a jejich význam. Tato část umožňuje čtenáři lépe porozumět tradičnímu řemeslu vyšívání. Podrobný popis a ilustrace pomáhají získat celistvý pohled na proces vyšívání a inspiraci pro svou vlastní kreativitu.

Poslední kapitola této práce se věnuje popisu a porovnání technik vyšívání, motivů, ornamentů a barev v různých oblastech Ukrajiny. Rozdělení do oblastí bylo provedeno ne na základě správního územního uspořádání Ukrajiny, ale na základě vyšívacích center. Tato kapitola umožňuje lépe porozumět rozmanitosti ukrajinského vyšívání a jeho regionálním variantám. Zároveň takové srovnání umožňuje zdůraznit kulturní rozdíly a specifika jednotlivých oblastí Ukrajiny, které se promítají i do tradičního uměleckého řemesla vyšívání.

V ukrajinské kultuře má vyšívka významnou roli, jelikož je klíčovým prvkem ukrajinského folklóru a tradičního umění. Tato umělecká technika má dlouhou historii

a hluboké kořeny, které sahají až do dávných dob. Existuje velké množství různých technik výšivky, ornamentů a stylů, které odrážejí regionální a etnickou rozmanitost Ukrajiny. Výšivka není pouze dekorativním prvkem, ale také prostředkem vyjadřování kulturní identity a historických tradic.

Ukrajinci se k výšivce hlásí s hrdostí a vážností, protože ji považují za symbol svého národa a jeho odolnosti vůči historickým a současným výzvám. Skrze výšivku vyjadřují svou lásku k vlasti a spojení s předky, kteří tuto tradiční formu umění předávali z generace na generaci.

V moderní době výšivka přetrvává jako důležitý prvek ukrajinské identity, nejen v tradičním oděvu, ale také v uměleckých dílech, interiérech a designu. Je symbolem kulturního bohatství a dědictví, které Ukrajina přináší světu.

14 ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. dem_2011. Ганна Феодосієвна Собачко-Шостак — український мастер декоративної живописи. *LiveJournal* [online]. 17.6.2021, 00:01 [цит. 2023-11-26]. Взято з: <https://dem-2011.livejournal.com/1061927.html>
2. Ellenvil. Слобожанщина. In: *Вісті Виховної Ради СУМ в Америці - СУМ* [online]. © 1999-2024 Спілка Української Молоді, 2010 [цит. 2024-2-4]. Взято з: <http://archive.cym.org/us/mo/zlet2011/download/slobozhanshchyna.pdf>
3. EtnoMan. Традиційна народна вишивка Закарпаття ХІХ – першої половини ХХ ст. In: *Etnosoft* [online]. 23.5.2015 [цит. 2024-2-9]. Взято з: <https://etnosoft.com.ua/traditsijna-narodna-vishivka-zakarpattya-hih-pershoyi-polovini-hh-st/>
4. REUTTA, Sergej. [Гуцули - етнографічна група українців...] In: *Vk* [online]. 17 березня 2014 [цит. 2024-2-15]. Взято з: https://vk.com/wall-57515704_1930
5. Svarga. Досліджуємо традиційну вишиванку Київщини. In: *Svarga* [online]. 22.9.2023 [цит. 2024-2-19]. Взято з: <https://svarga.ua/yakoyu-ye-tradyczijna-vyshyvanka-kyuivshhyny-doslidzhuyemo/>
6. Svarga. Чим особлива подільська вишиванка. In: *Svarga* [online]. 1.9.2023 [цит. 2024-2-8]. Взято з: <https://svarga.ua/podilska-vyshyvanka/>
7. Unknown. Засоби виразності живопису, ахроматичні та хроматичні кольори, світлота, насиченість, відтінок. In: *Блог вчителя образотворчого мистецтва Маринець Алли Іванівни* [online]. 29.11.2014 [цит. 2024-1-13]. Взято з: https://blohobrazotvorghohomustectva.blogspot.com/2014/11/blog-post_86.html
8. БАТИРЄВА, Ірина. Технологія виконання вишивки «білим по білому» селища Решетилівка Решетилівського району Полтавської області. In: *Автентична Україна* [online]. ©2017—2021, Автентична Україна. [цит. 2023-11-26]. Взято з: <https://authenticukraine.com.ua/blog/tehnologia-vikonanna-visivki-bilim-po-bilomu-dopracovanij>
9. БОЛТАРОВИЧ, Зоряна, Андрій, БУДЗАН, Роман, ГЕРАСИМЧУК і Таїсія ГОНТАР. *Бойківщина* [online]. Київ: Наукова думка, 1983. [цит. 2024-2-18]. Взято з: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/ukr0000014368>
10. ВЛАСЮК, Олена. СИМВОЛІКА ТРАДИЦІЙНИХ МОТИВІВ УКРАЇНСЬКОЇ ВИШИВКИ. In: *vizerunochok* [online]. 19.2.15. [цит. 2024-1-11]. Взято з: https://talyashechka.blogspot.com/2015/02/blog-post_19.html
11. ВНОТЧЕНКО, Галина. Оздоблення виробів. Види технік вишивання. In: *Отримання знань* [online]. © ЛІКТ 2008-2024 [цит. 2024-1-4]. Взято з: <https://disted.edu.vn.ua/courses/learn/9248>
12. ГАВРИЛЮК, Марія. Буковинська вишивка: відомий на всю Україну бренд. In: *Chernivchanka info* [online]. 29.5.2020 [цит. 2023-2-26]. Взято з: <https://chernivchanka.info/uk/articles/bukovinska-vishivka-vidomij-na-vsyu-ukrayinu-brend>

13. ГАСИДЖАК, Леся. Вишивати Малевича: відродження українського авангарду в тканині й нитках. In: *УКРАЇНСЬКА ПРАВДА* [online]. © 2007-2024, УКРАЇНСЬКА ПРАВДА, 28.6.2016 [цит. 2023-11-26]. Взято з: <https://life.pravda.com.ua/culture/2016/06/28/214365/>
14. ГЕРЕГОВА, Світлана. Буковинська вишивка та її роль у збереженні національно-культурної ідентичності українства. In: *Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського* [online]. [цит. 2024-2-8]. Взято з: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Piu_2009_12_35.
15. ГЕРЗУН, Микола. СИМВОЛІКА ОРНАМЕНТУ УКРАЇНСЬКОЇ ВИШИВКИ ТА ВИТИНАНКИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ. In: *Центр Міжнародного научного співробітництва ТК "МЕГАНОМ"* [online]. © 2004-2018 PUBLISHING HOUSE "ТК МEGANOM", 25.2.2018 [цит. 2024-1-11]. Взято з: <https://int-konf.org/ru/2014/suchasna-nauka-v-merezhi-internet-27-02-1-03-2014-r/721-gerzun-m-a-simvolika-ornamentu-ukrajinskoji-vishivki-ta-vitinanki-porivnyalni-analiz>
16. ГРИЩЕНКО, Надія. Київська вишиванка. In: *Цифрова бібліотека «Київ»* [online]. [цит. 2024-2-19]. Взято з: <https://dlib.kiev.ua/kievviz>
17. ГУЛЯЄВА, Ольга. *На вістрі голки - вся земна краса...* [online]. Маріуполь: Комунал. закл. культури «Донецька обласна бібліотека для дітей», 2021 [цит. 2024-2-6]. Взято з: https://bibliokids-mrpl.com.ua/images/OurEditions/na_vistri_golky.pdf
18. ДЕНИСЮК, Ольга. ОЗДОБЛЕННЯ ЖІНОЧИХ СОРОЧОК СЛОБОЖАНЩИНИ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ. In: *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка* [online]. 2023, Вип. 62, том 1, 112-117 [цит. 2024-2-4]. Взято з: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/62_2023/part_1/15.pdf
19. ДМИТРЕНКО, Ірина. Значення колірної гами у вишивці. In: *МОДНІ ТРАДИЦІЇ* [online]. © 2024 МОДНІ ТРАДИЦІЇ, 08.5.2020 [цит. 2024-1-16]. Взято з: <https://blog.ornament.in.ua/uk/znachennya-kolirnoyi-gamy-u-vyshyvci/>
20. Етно-галерея Роксоляни Шимчук. Roksolyana Shymchuk Ethno-gallery. [Ромб є архаїчним знаком...] In: *Facebook* [online]. 4.5.2017 [цит. 2024-1-5]. Взято з: https://www.facebook.com/shymchuk.com.ua/photos/a.756970601078254/1127329690709008/?type=3&locale=uk_UA
21. ЄРМАКОВА, Інна. Вишиті сорочки Східного Поділля. In: *Вінницький обласний центр народної творчості* [online]. © ВОЦНТ 2024 [цит. 2024-2-8]. Взято з: https://www.vocnt.org.ua/statti/vishivka_ermakova
22. ЖИЖІЙ, Ольга. Кольори на вишиванці. In: *Всеосвіта* [online]. © ТОВ 2017-2024, «Всеосвіта», 17.5.2020 [цит. 2024-1-16]. Взято з: <https://vseosvita.ua/library/prezentacia-kolori-na-visivanci-281058.html>
23. ЗАВІРЮХА, Лідія. ЩОДЕННИК. In: *День* [online]. © 1997-2023, ТОВ «УКРАЇНСЬКА ПРЕС-ГРУПА», 15.4.2009 [цит. 2024-1-11]. Взято з: <https://day.kyiv.ua/article/panorama-dnya/shchodennyk-367>

24. ЗАЛЕВСЬКА, Марія. ЕВОЛЮЦІЯ ЛІТУРГІЙНОГО ШИТВА: ТРАДИЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО ЦЕРКОВНОГО ГАПТУВАННЯ. In: *Мистецтвознавчі записки* [online]. Київ: Мистецтвознавчі записки, Випуск 33, 2018, ст. 135-144 [цит. 2023-11-26]. Взято з: <https://journals.urau.ua/mz/article/view/149905>
25. ЗАПОТОЦЬКА, Анна. Як відрізнити вишиванки з різних регіонів: інфографіка. In: *24 Канал* [online]. © 2005—2024, ПрАТ «Телерадіокомпанія "Люкс"», 24 Канал, 20.5.2021 [цит. 2024-2-7]. Взято з: https://24tv.ua/podorozhi-do-yevropi-yaki-mista-yes-var-to-vidvidati-2024-rotsi_n2532857
26. ІнфоМалин. Що таке Полісся... In: *ІнфоМалин* [online]. 25.12.2020 [цит. 2024-2-7]. Взято з: <https://malyn.media/statti/pro-polissia/shcho-take-polissia/>
27. ПАТІЙ, Ніна. Іпатій: Білим по білому – полтавські вишиванки. In: *Український інтерес* [online]. 18.5.2017 [цит. 2023-3-18]. Взято з: <https://uain.press/interview/nina-ipatij-bilim-po-bilomu-poltavski-vishivanki-366099>
28. ПЦЕНКО, Ірина. «Технологія народного вишивання. Вишиваю хрестиком» [online]. Кіровоград, 2014 [цит. 2023-11-26]. Випускний творчий проект. Комунальний заклад «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського». Науковий керівник Буртовий Сергій Вікторович. Взято з: https://docs.google.com/document/d/1a_ckBmhR9W38IUo-P_I8jl-OaFK7DYyre6_LvrhCEk8/preview?hgd=
29. КАРА-ВАСИЛЬЄВА, Тетяна і Алевтина ЗАВОЛОКІНА. *Українська народна вишивка* [online]. Київ: Либідь, 1996. [цит. 2024-1-5]. ISBN 5-325-00539-1. Взято з: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001023>
30. КАРА-ВАСИЛЬЄВА, Тетяна. Вишивка. Історія декоративного мистецтва України [online]. 2016, Том 5, ст. 255-260 [цит. 2023-11-26]. ISBN 978-966-02-8053-3. Взято з: https://shron2.chtyvo.org.ua/Zbirka/Istoriia_dekoratyvnoho_mystetstva_Ukrainy_U_5_t_T_5.pdf
31. КАРА-ВАСИЛЬЄВА, Тетяна. Геометричний орнамент української вишивки та сучасна його інтерпретація. In: *IV° французько-українська археологічна конференція IV° colloque franco-ukrainien d'archéologie « L'ART GEOMETRIQUE DE LA PREHISTOIRE A NOS JOURS » «ГЕОМЕТРИЧНЕ МИСТЕЦТВО ВІД ПРЕІСТОРИЇ ДО СУЧАСНОСТІ»* [online]. Київ: Французький інститут в Україні, 2015 [цит. 2023-11-26]. Взято з: <https://institutfrancais-ukraine.com/uploads/files/texte%20Kara%20Vasilieva%20V2.pdf>
32. КАРА-ВАСИЛЬЄВА, Тетяна. Народне мистецтво і художники авангарду. *Народне мистецтво* [online]. 2001, (15-16), 14–17 [цит. 2023-11-26]. Взято з: https://uartlib.org/downloads/Narodne%20Mistectvo342001_uartlib.org.pdf
33. КАРА-ВАСИЛЬЄВА, Тетяна. *Полтавська народна вишивка* [online]. Київ: Наукова думка, 1983 [цит. 2024-2-4]. Взято з: https://uartlib.org/downloads/PoltavskaNarodnaVishivka_uartlib.org.pdf
34. КАРА-ВАСИЛЬЄВА, Тетяна. *Українська вишивка* [online]. Київ: Мистецтво, 1993. [цит. 2023-10-16]. Взято з: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0000436>

35. КАРА-ВАСИЛЬЄВА, Тетяна. *Історія української вишивки* [online]. Київ: Мистецтво, 2008. [цит. 2023-10-16]. ISBN 978-966-577-133-3. Взято з: <https://shron1.chtyvo.org.ua/Kara-Vasylieva-Tetiana/Istoriia-ukrainskoi-vyshyvky.pdf?>
36. КОЗЛИК, Юля. Вишиванка Київщини — столичне багатство. In: *Ukrainian People* [online]. © 2024 Universe Entertainment Inc., 19.3.2018 [цит. 2024-2-19]. Взято з: <https://ukrainianpeople.us/вишиванка-київщини-столичне-багатс/>
37. КОЗЛИК, Юля. Львівська вишиванка: різноманітність візерунків, кольорів та символів. In: *Фотографії старого Львова* [online]. 10.11.2017 [цит. 2024-2-20]. Взято з: <https://photo-lviv.in.ua/lvivska-vyshyvanka-riznomanitnist-vizerunkiv-koloriv-ta-symvoliv/>
38. КОСМІНА, Оксана. Гуцульська вишивка початку ХХ століття. In: *Локальна історія* [online]. © 2020 ЛОКАЛЬНА ІСТОРІЯ, 6.2.2023 [цит. 2024-2-15]. Взято з: <https://localhistory.org.ua/rubrics/strii/gutsulska-vishivka-pochatku-khkh-stolittia/>
39. КРАВЕЦЬ, Володимир. Становище української жінки та жіночої освіти в період з ХІ по ХVІІ століття. *Українознавчий альманах* [online]. 2011, 6, 33-38. [цит. 2023-10-26]. Взято з: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukralm_2011_6_10
40. КРАСОТКІНА, Надія. Якщо людина хоче вишивати [online]. © СС BY-SA 4.0 Надія Красоткіна. Взято з: <https://krasotkina.com/вірші/Якщо%20людина%20хоче%20вишивати.html>
41. Культурно-просвітницький центр "Спадщина Предків". Мізинські браслети — унікальний спадок тисячоліть. In: *SPADOK.ORG.UA* [online]. 12.12.2017. [цит. 2023-11-26]. Взято з: <https://spadok.org.ua/starozhytnosti/mizynski-braslety>
42. КУЛИНИЧ-СТАХУРСЬКА, Олена. Мистецтво української вишивки/The Art of Ukrainian Embroidery [online]. Львів: Місіонер, 1996. [цит. 2023-11-26]. Взято з: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/ukr0011036>
43. КУПРІЯНОВА, Ольга. Українська вишиванка: значення елементів орнаменту (геометричний, рослинний та тваринний орнамент на вишиванці). In: *1+1* [online]. 17.5.2023. [цит. 2024-1-11]. Взято з: <https://1plus1.ua/novyny/ukrainska-visivanka-znacenna-elementiv-ornamentu-geometricnij-roslinnij-ta-tvarinnij-ornament-na-visivanci>
44. КУПТІЙ, Дарина. Значення вишиванки в українській культурі. In: *My-Kiev.com* [online]. 19.05.2023 [цит. 2023-10-26]. Взято з: <https://my-kyev.com/kultura/znachennya-vishivanki-v-ukrayinskij-kulturi-87786.html>
45. ЛИЧАК, Ірина. Вишиванка - поема життя, закодована вічність в узорах. In: *ТРК Радехів* [online]. 18.5.2023 [цит. 2024-2-7]. Взято з: <http://radekhiv.if.ua/wyshywanka/>
46. ЛІЩИНСЬКА-КРАВЕЦЬ, Галина. Техніки вишивання. In: *Вишиванка* [online]. © Вишиванка – 2024 [цит. 2024-1-4]. Взято з: <http://vishivanka.net.ua/article/5>
47. МАНУЧАРОВА, Ніна. *Українське народне мистецтво. Тканини та вишивки* [online]. Київ: Держ. видав. образ. мист. і муз. літ. УРСР, 1960. [цит. 2023-11-26]. Взято з: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/0001913>

48. МЕЛЬНИЧУК, Юрій. Семантика українських вишитих рушників. In: *Руське Православне Коло* [online]. [цит. 2024-1-11]. Взято з: <https://www.svit.in.ua/stat/rushnyk.pdf>
49. НАНІАШВІЛІ, Ірина. *Українська вишивка. Вишиваємо хрестиком та гладдю : рушники, вишиванки, обереги* [online]. Харків: Клуб Сімейного Дозвілля, 2012. [цит. 2023-11-26]. Взято з: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001539>
50. НІКІШЕНКО, Юлія. СИМВОЛІКА ГЕОМЕТРИЧНИХ ОРНАМЕНТІВ. In: *Вишиваночка* [online]. © Copyright MyCorp © 2024. 2.12.2009. [цит. 2024-1-11]. Взято з: https://vishivochka.at.ua/news/simvolika_geometrichnikh_ornamentiv/2009-12-02-30
51. НІКІШЕНКО, Юлія. СИМВОЛІКА РОСЛИННИХ ОРНАМЕНТІВ УКРАЇНСЬКОЇ ВИШИВКИ НА ОДЯЗІ ПОЧАТКУ ХХ СТ. In: *Майстерня Укурікук* [online]. 27.11. 2012. [цит. 2024-1-11]. Взято з: http://ukurikuk.com.ua/article_det/?id=22
52. Галина ОДАРЧЕНКО, Петро, Галина ЦАРИННИК, Оріся ПАЩАК-ТРАЧ і Галина ТИТЛА, 1992., Оріся ПАЩАК-ТРАЧ і Галина ТИТЛА. *Український народний одяг* [online]. Toronto-Philadelphia, 1992. [цит. 2024-3-28]. Взято з: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0004584>
53. ОПАНОВИЧ, Уляна. Кримськотатарська вишивка. In: *Prekrasa Studio* [online]. 1.11.2023 [цит. 2024-3-3]. Взято з: <https://www.prekrasastudio.com/blog/301-krymskotatarska-vyshyvka>
54. ОСТРОВСЬКА, Тетяна. *Знаки 155 стародавніх українських вишивок* [online]. Київ: Соняшник, 1992 [цит. 2024-1-11]. Взято з: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0000829>
55. ПАШКОВА, Маргарита. Львівська вишиванка: унікальні орнаменти та крій вишивки у області. In: *Сайт Львова 032.ua* [online]. 18.5.2023 [цит. 2024-2-20]. Взято з: <https://www.032.ua/news/3598635/lvivska-visivanka-unikalni-ornamenti-ta-krij-visivki-u-oblasti>
56. ПИЛИП, Роман. *Художня вишивка українців Закарпаття. ХІХ - першої половини ХХ ст.* [online]. Ужгород: ПП “Повч Р.М.”, 2012 [цит. 2024-2-18]. ISBN 978-966-8734-20-5. Взято з: <https://lemko.org/pdf/Pilip.pdf>
57. ПОНЯТИШИН, Надія. Вишиванка як унікальний код твого краю. Від Луганська до Львова – особливості вишиванок кожного регіону України. In: *Стожари* [online]. 21.5.2020 [цит. 2024-3-2]. Взято з: <https://svitua.org/2020/05/21/vyshyvanka-yak-unikalnyj-kod-tvogo-krayu-vid-luganska-do-lvova-osoblyvosti-vyshyvanok-kozhnogo-regionu-ukrayiny/>
58. ПОНЯТИШИН, Надія. ТАЄМНИЧІ КОДИ ПРЕДКІВ: 12 ГОЛОВНИХ СИМВОЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ ВИШИВКИ. In: *folkmoda.net* [online]. © 2012-2024 UA Modna. 15.11.2015 [цит. 2024-1-11]. Взято з: <https://uamodna.com/articles/taemnychi-kody-predkiv-12-golovnyh-symvoliv-ukrayinsjkoji-vyshyvky/>

59. ПОШИБАЙЛО, Ольга. *Маршрути життя* [online]. Полтава: Обласна бібліотека для юнацтва імені Олесея Гончара, 2023 [цит. 2024-1-16]. Взято з: https://libgonchar.org/images/vishivanka2023_1245454545544545.pdf
60. ПРИЧЕПІЙ, Євген і Тетяна ПРИЧЕПІЙ. *Вишивка східного Поділля* [online]. Київ: Родовід, 2007 [цит. 2024-2-7]. ISBN 966-7845-30-3. Взято з: https://shron1.chtyvo.org.ua/Prychepii_Yevhen/Vyshyvka_Skhidnoho_Podillia.pdf
61. СЕНИК, Ірина. *Сувій полотна* [online]. Спілка New York, 1990. ISBN 0-86725-011-9. Взято з: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/13141/file.pdf>
62. СОЛОГУБ, Тетяна. ОРНАМЕНТАЛЬНІ МОТИВИ ВИШИВКИ СОРОЧОК УКРАЇНЦІВ БЛОТИСЯНСЬКОЇ ДОЛИНИ КІНЦЯ ХІХ – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ ст. *Русин* [online]. 2009, № 4 (18), 73-88 [цит. 2024-2-15]. Взято з: <https://www.rulit.me/download-books-720241.html?t=pdf>
63. СОРОКИНА, Ірина. Чим вишиванки на Одещині відрізняються від інших в Україні. In: *Одеське життя* [online]. © 2009-2024, Центр медіа, 18.5.2023 [цит. 2024-2-28]. Взято з: <https://odessa-life.od.ua/uk/article-uk/chim-vishivanki-na-odeshhini-vidriznjajutsja-vid-inshih-v-ukraini>
64. Спадщина Предків. Мізинські браслети - унікальний спадок тисячоліть. In: *Рід і Віра* [online]. 3.1.2018 [цит. 2024-3-3]. Взято з: <https://www.ridivira.com/uk/istoriya/mizynski-braslety-unikalnyi-spadok-tysiacholit>
65. СУСАК, Катерина і Ніна Стеф'юк. *Українське народне вишивання: техніка, методологія, методика* [online]. Київ: Наук. світ, 2006. [цит. 2023-10-16]. ISBN 966-675-416-9. Взято з: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0000832>
66. ТЕЛЬЦОВА, Вера. «Вишивка крестом» по технології [online]. Благовещенское, 09.10.2015 [цит. 2023-11-26]. Реферат. МБОУ Благовещенская СОШ Купинского района. Опублікувала Головатова Марина Ивановна. Взято з: <https://nsportal.ru/ap/library/khudozhestvenno-prikladnoe-tvorchestvo/2015/10/09/referat-vyshivka-krestom>
67. ТИМЧЕНКО, Максим. Кримськотатарська вишивка. In: *ЕТНОХАТА* [online]. 30.8.2016. [цит. 2024-3-3]. Взято з: <https://etnoxata.com.ua/statti/vishivanki-istorija-i-suchasnist/krimskotatarska-vshivka/>
68. ТИМЧЕНКО, Максим. Полтавська вишиванка. In: *ЕТНОХАТА* [online]. 28.7.2016 [цит. 2024-2-4]. Взято з: <https://etnoxata.com.ua/statti/vishivanki-istorija-i-suchasnist/poltavska-vshivanka/>
69. ТИМЧЕНКО, Максим. Слобожанська вишиванка. In: *ЕТНОХАТА* [online]. 31.5.2016 [цит. 2024-2-4]. Взято з: <https://etnoxata.com.ua/statti/vishivanki-istorija-i-suchasnist/slobozhanska-vshivanka/>
70. ТИТАРЕНКО, Валентина. ПОЛТАВСЬКА ТРАДИЦІЙНА ВИШИВКА. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* [online]. 2019, № 4, 83-87 [цит. 2024-2-4]. Взято з: <https://journals.uran.ua/visnyknakkkim/article/view/191337>
71. ФЕДЕЧКО, Христина. Жіночий стрій Сокальщини. In: *Локальна історія* [online]. 8.12.2021 [цит. 2024-2-20]. Взято з: <https://localhistory.org.ua/rubrics/strii/zhinochii-strii-sokalshchini/>

72. ФЕДЕЧКО, Христина. Яворівський жіночий стрій. In: *Локальна історія* [online]. 23.6.2021 [цит. 2024-2-20]. Взято з: <https://localhistory.org.ua/rubrics/strii/iavorivskii-zhinochii-strii/>
73. ФУРМАН, Віктор. *Полтавські самоцвіти* [online]. Харків: Прапор, 1982 [цит. 2024-2-4]. Взято з: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/ukr0000014074>
74. ХОДЗИЦЬКА, Ірина, Ніна ПАВИЧ, Павич, Олена ГОРОБЕЦЬ і Олена БЕЗНОСЮК Безносюк. *Трудове навчання (для дівчат) : підруч. для 6-го кл. загальноосвіт. навч. закладів* [online]. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2014 [цит. 2024-1-16]. Взято з: <https://docplayer.net/53239665-I-yu-hodzicka-n-m-pavich-o-v-gorobec-o-i-beznosyuk-trudove-navchannya-dlya-divchat-pidruchnik-dlya-6-klasu-zagalnoosvitnih-navchalnih-zakladiv.html>
75. Хотинська Фортеця. ЦІКАВІ ФАКТИ ПРО ВИШИВАНКУ. In: *Хотинська Фортеця* [online]. © 2015-2024, Державний історико-архітектурний заповідник «Хотинська Фортеця». [цит. 2024-1-16]. Взято з: <https://khotynska-fortecya.cv.ua/novyny-ua/506/>
76. ЧАДЮК, Марія. Синергія митців і народних майстрів. In: *День* [online]. © 1997-2023, ТОВ «УКРАЇНСЬКА ПРЕС-ГРУПА», 21.10.2021 [цит. 2023-11-26]. Взято з <https://day.kyiv.ua/article/kultura/synerhiya-mytsiv-i-narodnykh-maystriv>
77. ЧЕРНОВ, Сергей. Вишиванка у різних регіонах України. In: *Вишиваночка* [online]. 24.2.2024 [цит. 2024-2-28]. Взято з: <https://vyshyvanochka.com/vyshyvanka-u-riznyh-regionah-ukrayiny/>
78. ЧОРНИЙ, Вікторія. Борщівська вишиванка: легенда, що пройшла крізь віки. In: *Новини Тернополя - Реально* [online]. 17.05.2018 [цит. 2024-2-6]. Взято з: https://realno.te.ua/novyny/борщівська-вишиванка-легенда-що-прой/#google_vignette
79. ЧУРЛУ, Мамут. Кримськотатарська вишивка. In: *ЕТНОХАТА* [online]. 30.8.2016. [цит. 2024-3-3]. Взято з: <https://etnoxata.com.ua/statti/vishivanki-istorija-i-suchasnist/krimskotatarska-vshivka/>
80. ШАНДРО, Мирослава. *Гуцульські вишивки* [online]. Чернівці: Видавничий дім "Букрек", 2005 [цит. 2024-2-13]. Взято з: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0000438>
81. ЯЦЕЧКО, Тетяна і Світлана ЯЦЕЧКО. ОСОБЛИВОСТІ НАРОДНОЇ ВИШИВКИ ВОЛИНСЬКОГО ПОЛІССЯ. In: *Інституційний репозитарій ВНУ імені Лесі Українки* [online]. 15.5.2013 [цит. 2024-2-7]. Взято з: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/659>

15 ВИКОРИСТАНІ ЗОБРАЖЕННЯ

1. Lawkeeper. Стокові векторні зображення за запитом Український орнамент круглий [foto]. In: *Depositphotos* [online]. [цит. 2024-4-25]. Взято з: <https://depositphotos.com/ua/vectors/український-орнамент-круглий.html?view=58494503>
2. ОТАВАТРАВА. Старовинний рушник Орел Полтавщина тамбур [foto]. In: *VIOLITY* [online]. Коллекционные изделия из тканей, кожи и меха, 24.2.2024 [цит. 2024-4-25]. Взято з: <https://violity.com/ru/109818149-starovinnij-rushnik-orel-poltavcshina-tambur>
3. VYSHYVKA, Vira. Patrones [foto]. In: *Pinterest* [online]. [цит. 2024-4-25]. Взято з: <https://cz.pinterest.com/pin/438467713715266787/>
4. Адміністратор Софія. Хрест [foto]. In: *Голка* [online]. Символіка в українській вишивці, 9.8.2023 [цит. 2024-4-25]. Взято з: <https://golka.com.ua/kat-tov-vishivanki--dovidkova-info-pro-vishivanki/symvolika-v-ukrayinskiy-vyshyvtsi>
5. Газета Поштівка. Орнамент свастика-сварог українська вишивка [foto]. In: *Pinterest* [online]. [цит. 2024-4-25]. Взято з: <https://cz.pinterest.com/pin/854698835539928433/>
6. НАНІАШВІЛІ, Ірина. [Берегиня] [foto]. In: *Українська вишивка*. Вишиваємо хрестиком та гладдю : рушники, вишиванки, обереги [online]. Харків: Клуб Сімейного Дозвілля, 2012, ст. 13 [цит. 2024-4-25]. Взято з: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001539>
7. НАНІАШВІЛІ, Ірина. [Голуби] [foto]. In: *Українська вишивка*. Вишиваємо хрестиком та гладдю : рушники, вишиванки, обереги [online]. Харків: Клуб Сімейного Дозвілля, 2012, ст. 20 [цит. 2024-4-25]. Взято з: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001539>
8. НАНІАШВІЛІ, Ірина. [Дуб] [foto]. In: *Українська вишивка*. Вишиваємо хрестиком та гладдю : рушники, вишиванки, обереги [online]. Харків: Клуб Сімейного Дозвілля, 2012, ст. 15 [цит. 2024-4-25]. Взято з: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001539>
9. НАНІАШВІЛІ, Ірина. [Мак] [foto]. In: *Українська вишивка*. Вишиваємо хрестиком та гладдю : рушники, вишиванки, обереги [online]. Харків: Клуб Сімейного Дозвілля, 2012, ст. 19 [цит. 2024-4-25]. Взято з: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001539>
10. НАНІАШВІЛІ, Ірина. [Ромби] [foto]. In: *Українська вишивка*. Вишиваємо хрестиком та гладдю : рушники, вишиванки, обереги [online]. Харків: Клуб Сімейного Дозвілля, 2012, ст. 9 [цит. 2024-4-25]. Взято з: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001539>
11. НАНІАШВІЛІ, Ірина. [Троянда] [foto]. In: *Українська вишивка*. Вишиваємо хрестиком та гладдю : рушники, вишиванки, обереги [online]. Харків: Клуб Сімейного Дозвілля, 2012, ст. 17 [цит. 2024-4-25]. Взято з: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001539>
12. Новий Акрополь. Ластівка [foto]. In: *Новий Акрополь* [online]. [цит. 2024-4-25]. Взято з: <https://newacropolis.org.ua/articles/lastivka>
13. ПОНЯТИШИН, Надія. Ключі [foto]. In: *Ua Moda* [online]. ТАЄМНИЧІ КОДИ ПРЕДКІВ: 12ГОЛОВНИХ СИМВОЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ ВИШИВКИ, 15.12.2015

- [цит. 2024-4-25]. Взято з: <https://acc.cv.ua/news/chernivtsi/taemnichy-kodi-predkiv-12-golovnih-simvoliv-ukrayinskoji-vishivki-17943>
14. ПРИЧЕПІЙ, Євген і Тетяна ПРИЧЕПІЙ. Зоб. 111 [Антропоморфні образи] [foto]. In: *Вишивка східного Поділля* [online]. Київ: Родовід, 2007, ст. 30 [цит. 2024-4-25]. Взято з: https://shron1.chtyvo.org.ua/Prychepii_Yevhen/Vyshyvka_Skhidnoho_Podillia.pdf
 15. ПРИЧЕПІЙ, Євген і Тетяна ПРИЧЕПІЙ. Зоб. 130 [Зооморфні образи] [foto]. In: *Вишивка східного Поділля* [online]. Київ: Родовід, 2007, ст. 44 [цит. 2024-4-25]. Взято з: https://shron1.chtyvo.org.ua/Prychepii_Yevhen/Vyshyvka_Skhidnoho_Podillia.pdf